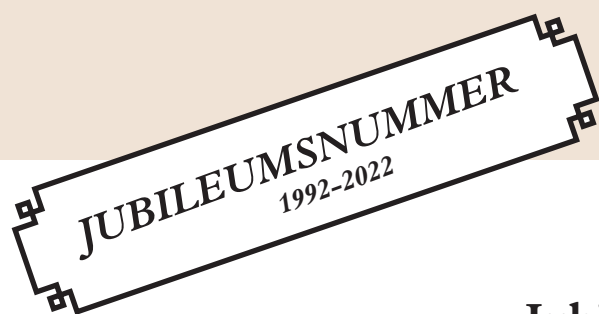

Jubilerande sällskap

I år firar Skara stiftshistoriska sällskap 30-årsjubileum. Allt startade 1992 då några framsynta personer åtog sig uppdraget att starta ett stiftshistoriskt sällskap i Skara stift. Några sådana fanns redan i Sverige. Ingen hade väl då kunnat ana att skarasällskapet skulle bli det största av dessa med sina idag (omkring) 1000 medlemmar från när och fjärran. Målsättningen för sällskapet var att *väcka och främja intresset för kyrkohistoriska studier och forskning rörande Skara stift, samt i mån av möjlighet stödja studier och forskning inom detta ämne.*

Sällskapet hade en blygsam start med en tämligen liten medlemstock. 1995 utgavs den första volymen i skriftserien. Det var Bertil Edvardssons Minnesteckningar över präster i Skara stift 1972-1984. Utgåvan fick namnet *Västgötapräster*. Därefter har minnesteckningsarbetet fortsatt och under hösten beräknas en utgåva utkomma som går fram till och med år 2021. Därmed fullföljs en tradition från 1889.

Sällskapet har utgivit eller varit med i utgivningsarbetet med 114 volymer som ingår i skriftserien. Den senaste är en andra bearbetad utgåva av *Ekon i Husaby* (första upplaga

år 2009). Den som läser skriftseriens titlar ser att ämnena för utgivning varierar stort innehålls- och tidsmässigt. Här finns ren stiftshistorik, allmän kyrkohistoria, biografier, textutgåvor och flera böcker som utgivits bara "för ros skull". I många fall skulle inget vinstdrivande förlag satsat på dem men genom anslag från en stor mängd stiftelser och fonder har utgivning varit möjlig. Inte minst Skara stift har varit en god samarbetspartner. Likaså har sällskapet kunnat knyta till sig många värdefulla medarbetare och författare.

Just nu pågår arbetet med Maria Eufrosynes bönbok som avses utgivas i valda delar och med vetenskapliga kommentarer. Magnus Gabriel De la Gardie's maka har i denna bönbok förmedlat mycket av sin tro och sina teologiska tankar.

Styrelsen ser det som en viktig del att ha en nära dialog med sällskapets medlemmar. Detta sker inte minst genom det medlemsblad som utges, från början i litet format och senare i ett 20-sidigt färgtryck. Här finns möjlighet att inhämta kunskap, kommentera artiklar och följa styrelsens arbete. Vi hoppas på "många lyckliga år".

Gudhems klostermuseum i flitigt arbete

Gudhems kyrka och klosterruinerna. Foto: Lars Gahrn.

Nunneklostret i Gudhem i Västergötland började avvecklas för ett halvt årtusende sedan, alltså på 1520-talet. Gustaf Wasa behövde mer inkomster för att bygga upp Sveriges försvar, och i första hand berövades kyrkan sina "överflödiga" inkomster. Klostret i Gudhem är dock inte glömt. Med förvåningsvärd uthållighet och rörande omsorg har många goda krafter gjort stora insatser under 1900-talet.

En klostermuseum bildades 1943

Stig Roth, chef för Göteborgs Historiska museum, ägnade sommar efter sommar åt utgrävningar i Gudhem. Rasmassorna fördes undan, ruinerna frilades och murarna konserverades. Han ägnade ett mönstergillt bokverk åt dessa utgrävningar. År 1943 bildades en klostermuseum. Vem som vill kan bli medlem utan några andra förpliktelser än att betala medlemsavgiften. Klostermuseum är en förening, inte ett ordenssällskap och allra minst en orden.

Klostret blev stenbrott

Vid utgrävningar kommer många intressanta fynd i dagen, men här som på andra ställen är det så, att fynden förs bort från bygden och hamnar på något museum, där de lätt begravs i något museimagasin. Allmänheten har alltså inte tillgång till fynden, men de är åtminstone bevarade. Fynd, som blir kvar på platsen utan tillsyn, kan lätt skingras, kastas eller tas om hand av plundrare. Så har skett i Gudhem. Som så många andra kloster har även detta förvandlats till stenbrott, där man har tagit byggnadssten. Per Brahe den äldre, Gustaf Wasas systerson, hade fått Gudhem som förläning och tog sten i klostret, bland annat till sitt slott – eller skall vi använda tidens språk och säga stenhus? – Sundholmen, som låg långt därifrån. Per Brahe den äldre är bara en av många.

Stenmuseum planeras

I Gudhem har man förstått, att samma fara för plundring föreligger i våra dagar. Man har samlat värdefulla stenar, framförallt tillhuggna och ornerade stenar, i en stor grå container, som för säkerhets skull är väl tillåst. Länsstyrelsen ansvarar för denna container. Gudhems kyrkogård hade fått en ny avdelning, en askgravlund, och till dennas prydnad hade använts en och annan huggen och ornerad sten, tillvaratagen i rasmassorna efter klostret. Detta är ett utmärkt sätt att använda gamla byggnadsdetaljer, men utöver dem finns många andra,

som lätt kan gå förlorade. Det är utmärkt, att man tar hand om dem och förvarar dem inlåsta. Huvuddelen av stenarna i containern skall visas i ett så kallat stenhus intill. Huset är tänkt att bli ett slags stenmuseum, där stenarna förhoppningsvis skall få "vila i frid" i framtiden och kunna beskådas av besökare. Efter utgrävningarna får museimännen hem, och då är det mycket bra, att på platsen finns en klostermuseum, som övervakar och bevakar området.

Klostermuseum - tidigare smedja - lyser starkt gult, och besökarna kan inte missa denna byggnad.

Städning i klostermuseum

År 1993 kunde klostermuseum inviga ett klostermuseum i den gamla smedjan, en stenbyggnad, som är skön och sval på sommaren men kall på vintern. Under vinterhalvåret är museet emellertid lyckligtvis inte öppet. Här kan fynd från Gudhem visas på plats och räddas från förvisningen till ett avlägset museimagasin. Fredagen den 1 april var Niklas Krantz och jag på besök i det ännu så länge stängda klostermuseum. Niklas Krantz är numera bosatt på Falbygden och har snabbt flutit in i allehanda föreningar med arkeologisk och kulturhistorisk inriktning. Så till exempel ingår han i klostermuseumens arbetslag. Fredagen den 1 april hade utsetts till städdag och arbetsdag. Man samlar som bekant på sig mycket under årens lopp, och detta gäller även en snart 80-årig klostermuseum. Om denna blåsiga och kalla arbetsdag finns mycket att förtälja, men jag sparar denna redogörelse till en kommande artikel. Det finns anledning att återkomma till Gudhems klostermuseum, som nu förbereder sig för sommarsäsongen, då klostermuseum och kyrkan är öppna, och då frivilliga ciceroner kommer att visa runt i museet och i klosterruinerna.

En huggen sten från klostret ingår i muren.

Lars Gahrn

Presentation av Ekon i Husaby

EKON I HUSABY

Bengt Wadensjö

Andra omarbetade upplagan

Husaby var på 1000-talet ett centrum i svensk historia och svensk kyrkohistoria. Olov Skötkonung döptes här, den förste kung som döptes i Sverige. Sveriges förste biskop fick sitt säte här med stav och stol. Han kom enligt traditionen från York i norra England. En biskopskyrka byggdes på platsen nära dopet och den gård kungen skänkte biskopen.

Husaby ingick i den kulturkrets som normännen skapat runt Nordsjön sedan början på 800-talet. Husaby uppvisar tydliga tecken på det tidiga sambandet mellan engelskt och irländskt kyrkoliv och det tros liv som utvecklades på Kålland efter kungadopet. Denna engelska och irländska influens upphörde efter slaget vid Hastings 1066. Det tyska Hamburg-Bremen tog över inflytandet i Nordeuropa. Biskopen flyttade symboliskt från Husaby, till Skara.

Irländskt inflytande

Det irländska inflytandet på engelskt kyrkoliv är tydligt. Men i norra England mötte irländarna inte bara den anglosachsiska traditionen utan också den nordiska. I York hade Konstantin den stores far varit en av kejsarna i romarriket på 300-talet. Han ligger begravd i katedralens krypta. York tillhörde sedan anglosachsarna och i mitten på 800-talet Norge. Northumberland styrdes från York av en norsk jarl på uppdrag av den norske kungen.

När Olof Skötkonung döptes av biskop Sigfrid från York kom dopförrättaren från en miljö som var en sammansmält-

ning av irländskt, engelskt och skandinaviskt. Ja inte bara det. Irländarna hade kristnats av koptiska munkar på 2 – 300-talet och genom irländarna spreds också främreorientaliska kristna seder och symboler.

Ekon i Husaby

Allt detta har gett ekon i Husaby. De runda tornen, kistorna vid ingången till kyrkan, det armeniska korset på en av kistorna, namnet Birgittakällan på den källa där Olov Skötkonung döptes, dopförrättarens hemvist i York, munkkammaren i Söne kyrka, de runda gravkorsen runt om på Kålland, liljestenarna och stiftets äldsta gudstjänstordning vittnar bland annat om den tidiga inspirationen från Irland och England på Skara stift.

Andra bearbetade upplagan presenteras den 16 juli i Husaby

Nu utkommer efter tretton år en andra bearbetad upplaga av Ekon i Husaby genom stiftshistoriska sällskapets försorg. Vi presenterar den vid en liten ceremoni i utanför smedjan i Husaby hos Therese och Niclas Engdahl. Releasen börjar med en presentation av boken lördagen den 16 juli kl. 14.30. Möjlighet finns till kaffe i caféet, besök i parken, smedjan och museet samt naturligtvis att köpa boken till nedsatt pris.

Bengt Wadensjö och Skara stiftshistoriska sällskap

Stockholms-Tidningen, 1891

»Ändå något». För 825 kr. för-
såldes här om dagen Åmåls gamla kyrka.

Åmåls gamla kyrkan är från 1669. Hon ligger på samma plats där en medeltida kyrka låg.

Då Åmåls nuvarande kyrka stod färdig 1806, såldes den gamla kyrkan till en privatperson och kyrkan kom att användas som magasinslokal. Några år senare fick man rätt att släppa in sina kreatur på den medeltida kyrkogården. Man började då också bortföra gravhällar att användas som trappsteg och spishällar i olika byggnader.

Gamla kyrkan renoverades dock 1968 och invigdes den 19 oktober 1969 som sommarkyrka och konsertlokal.

Namnet Gamla Kyrkan återtog 2018.

Domkyrkans förskräckliga 1700-tal

Ur Suecia Antiqua 1703

Denna artikel kommer att vara fruktansvärt tråkig att läsa. Den handlar nämligen om Skara domkyrkas förfall under ett helt århundrade av anledningar som man ibland faktiskt kunde styra över (pengar, material, kompetens, beslutsgångar), och ibland inte kunde styra över (bränder, oväder, landet i krig, överhet). Hur som helst var det förskräckligt, och förskräckligt är det att läsa. Att det som började så storartat kunde falla så lågt.

Domkyrkans två visionärer

Skara domkyrka är ett verk av två personers visioner, Brynolf Algotsson och Helgo Zettervall. Biskopen Brynolf (ca 1248–1317) tog på 1200-talet med sig drömmen om en gotisk biskopskatedral från kontinenten till vårt nordliga stift, just såsom han sett och upplevt när han studerade i Paris. Helgo Zettervall var det sena 1800-talets största kyrkoarkitekt. Han ville med de material och tekniska färdigheter som då stod tillbuds ge domkyrkan den form och glans, som han tänkte att biskop Brynolf velat men inte kunnat på grund av den tidens begränsningar. Men århundradena mellan 1200- och 1800-talen kan liknas vid en enda lång golgatavandring, och frågan är om inte 1700-talet tar priset som det eländigaste av allt eländigt.

Den bästa källan för kunskap om domkyrkans öden är protokollen från domkapitlet, som hade ansvar för domkyrkans ve och väl. Domkapitlet bestod vid denna tid av biskopen, domprosten och lektorer från stiftsstadens gymnasium. Det måste sägas att deras förutsättningar för fastighetsförvaltning var begränsade. Dessutom för en så komplex byggnad som domkyrkan.

Jag har inte suttit i arkiven och plöjt protokoll utan tänker här referera till ingen mindre än Hans Hildebrand (1842–1913), riksantikvarie och ledamot av både Svenska Akademien och Vitterhetsakademien. Han skrev 1894 en minnesskrift om Skara domkyrka till invigningen efter just Helgo Zettervalls restaurering. I den redogör han detaljerat för vad han sett i domkapitlets protokoll. Om 1700-talet skriver han, med en suck, att "räkenskaperna med deras torra uppgifter år efter år icke är annat än en klagoskrift över det jämmerliga skick, i

vilket kyrkan befann sig". Jag vill återge valda delar.

Rapport om det förskräckliga århundradet

År 1700:

Till årets prästmöte, vid denna tid hölls varje år ett dylikt den 2 juli på Jungfru Marie besökelsedag, ville man att kyrkdörrarna skulle kunna öppnas. En rimlig önskan, måste sägas. Tydligen hade golvstenarna satt sig så illa att det inte gick att få upp dörrarna helt. Stenarna höggs jämna. Samtidigt höjde man upp några gravstenar som satt sig. Detta var ett återkommande problem under den tid då rikt och förnämt folk kunde köpa sig gravplats under domkyrkans golv. För att inte tala om liklukten.

1701:

Blåsten hade under ett häftigt stormväder gått illa åt domkyrkan. Kyrkfönster hade blåst sönder och måste lagas. Södra tornet hade svajat betänkligt och 19 spikar på vardera 45 cm drevs in för att säkra det. För det lilla tornet i öster över koret, som "var alldeles löst", användes 11 sådana spikar. Snö hade blåst in genom takspånet och valven måste skottas. Två strävpelare reparerades, liksom musikläktaren.

1702:

Takvalven över koret uppvisade sprickor och det beslöts att det skulle slås lera och kalk på dem för att tätas dem. Yttertaget fick nytt spån och flera fönster lagades. Ett återkommande problem var att snö och regn blåste in både i kyrkan och genom taket. Så togs ett beslut om att det skulle inköpas "en stor piska" så att kyrkvaktaren effektivt skulle kunna köra ut grisar, hundar och andra djur ur kyrkan. Man kan undra hur det såg ut inne i kyrkan. Domkapitlet hade mycket att bestyra.....

1708:

Nya problem med läckor i takvalven anmäldes, denna gång över orgelverket som hotade att bli förstört. Man lagade med "småsten och kalk" och hoppades att det måtte hålla.

1709:

Den gamla predikstolen i renässansstil såldes till Tengene kyrka. En ny, i den ”moderna” barockstilen, beställdes av Börje Löfman i Mariestad. Det är den som finns i domkyrkan idag.

1711:

Återigen var det tvunget att laga yttertak. Längst i väster vid tornen byttes all spån. De stora fönstren i östra korgaveln lagades också. Men det stora ingreppet detta år gällde interiören. Efter tidens mode hade man bestämt sig för att vitkalka hela kyrkan. Först lagade och rappade man interiören och sedan målade man med vit kalkfärg (vitlimning). Då försvann antagligen en hel del inskrifter och rester av tidigare målningar och bilder. Man gjorde även ett stort omtag med gravstenarna inne i kyrkan och 40 stycken höjdes för att få golvet plant.

1714:

Storbråk mellan biskopen och domprosten, två män med humör. Biskopen Jesper Swedberg anmälde domprosten Magnus Bredberg till rådhusrätten för att han bland annat krävde pengar inte bara av de rika innan de gick till nattvarden, utan även av de fattiga. De tvingades ”panta psalm- evangelii- och böneböcker”. Bråket eskalerade, målet gick till hovrätten och pågick i flera år. Domprosten å sin sida anmälde biskopen till ”Höga Kungliga Senaten”. Båda parter fick plikta för ”oanständiga utlåtelse mot hvarandra”.

1715:

Domkapitlet insåg naturligtvis att det ständiga lappandet och lagandet var otillfredsställande. Vid några tillfällen förordnade man besiktningsmän att gå igenom bristerna och föreslå åtgärder, men pengar saknades och, får man också tillstå, spetskompetens. Samma problem återkom gång på gång och de tillfälliga reparationerna snarare försämrade än förbättrade domkyrkans allmäntillstånd. Man samlade sig 1715 för ett större ingrepp.

Östra gaveln, den som efter danskarnas brandskattning 1566 först fått en brädvägg och först 1598 murats upp, var i ett så eländigt skick att man beslöt sig för att riva den helt och bygga upp den från grunden. I och med detta försvann de två mindre skulpturerna som funnits på östra gavelns hörn. På de avsatser som bildades satte man två stora statyer, den ena föreställande Moses och den andra aposteln Johannes. Mitt i alla problem fanns ändå en vilja att smycka sin domkyrka. Det måste räknas till godo, inte minst med tanke på att tiderna var hårda och folk prövade till det yttersta. Landet låg i krig med ständigt nya utskrivningar av skatter och manskap. I slutet av året kom Karl XII tillbaka till Sverige efter 15 års bortavaro, senast i nuvarande Moldavien, enbart för att direkt anfälla Danmark-Norge. Nya uppoffringar krävdes. Krig äter pengar och unga män.

1719:

Detta är det mest förskräckliga och hemska år i domkyrkans och hela Skaras historia. Staden brann den 23 augusti. Det finns anledning att tro att branden faktiskt var anlagd. Sommaren hade varit varm och torr och denna dag blåste det kraftigt från väster. Det var söndag och de flesta var i kyrkan. Klockan 9 på morgonen upptäcktes elden. Folk sprang ut ur kyrkan och möttes av lågorna som i vinden spred sig ”med stormens hastighet”. Hus och gårdar brann, skolan brann, kyrkan brann. Allt brann. Först rasade det norra tornet med storklockan, sedan det södra tornet med de andra tre klockorna. Spåntaket brann av. Tack vare att en magister

Hasenmüller tog ledningen för en grupp av förmodligen djäknar och släkte inne i kyrkan räddades en stor del av interiören. Medan Hasenmüller släkte inne i domkyrkan brann hans egen gård mittemot domkyrkan västerut ner. Kyrkans torn, tak och valv mellan korsmitten och koret rasade. Takkronorna störtade ner. Tre fjärdedelar av staden låg i aska. Det skulle ta många år innan Skara hämtade sig, inklusive domkyrkan.

1721:

Man hade tagit upp kollekt i alla landets kyrkor till förmån för Skara domkyrkas återuppbyggnad. Landshövdingen hade lovat att hjälpa till att skaffa bräder och Lidköpings borgmästare hade anmodats att lägga undan virke, han också. Uppbyggnadsarbetet sattes först nu igång och man började med att reparera den östra gaveln, bakom altaret alltså. Ett stort problem var att man inte lyckades få tag på glas till fönstren.

1722:

Vår och sommar arbetade man för att lägga tak och att reparera de skadade tornen. Men när det blev höst och skörden skulle bärgas var man tvungen att släppa iväg de flesta arbetarna. De var ju folk ifrån bygden. Reparationerna gick på sparläga. Senare den hösten kom en ordentlig storm igen och denna gång skadades det som man just hade byggt upp av tornen. Domkapitlets ledamöter tappar nu tålamodet och klagar på slarv från byggmästaren och domkyrkosysslomannen (en av domkyrkans präster ansvarig för förvaltningen av domkyrkans medel). Verkligen befogat med tanke på att tornkonstruktionen knappt hade stått ett år.

1723:

Nu prioriterades tornen. De skulle helt enkelt upp. Men det fanns många som menade att det var för farligt att låta folk arbeta med spirorna. Torparna från bygden tvekade att klättra upp. I diskussionerna framförde några också, att det vore bättre att göra tornen korta och bara förse dem med ett enkelt kors. Då skulle belastningen minskas på murarna. Det hela slutade med att de som höll på med bygget av det norra tornets spira arbetsvägrade. Grunden är för dålig, sa de. Och efter en palaver fick de rätt. De övre delarna av båda tornen togs ner och grunden murades om. Tornen fick huvar.

1724:

Man fortsatte med arbetet att få upp tornen ordentligt. Samtidigt gällde det ingången till den södra tvärskeppet. Där fanns en förhall, ett slags vapenhus, vars tak hade brunnit av i den stora branden och fortfarande inte åtgärdats. Nu var det nödvändigt. Den var verkligen illa där.

1726:

Kyrkklockorna hade naturligtvis rasat ner under branden och blivit skadade, till dels hade de smält. De gjöts om och hängdes upp så snart det gick allteftersom tornen blev färdiga. ”Lillklockan”, som idag kallas för Bönklockan, beställde man ny från klockgjutare Eric Näsman och den kunde hängas upp året därpå. Till domprost efter den hetlevrade Magnus Bredberg, som dött föregående år och begravts av Jesper Swedberg, utnämndes Andreas Unge. Hans uppgift var att ingjuta lugn. Inget ont sägs om honom. Inget annat heller.

1730:

Detta år satte man in flera nya fönster i långskeppet efter att ha lagat, och där det behövdes nytillverkat, mittposter

och karmar. Man klädde också strävpelarna med kalksten, vilket ansågs vara både vackrare och bättre än den tidigare spånbeklädnaden.

Med detta hade man hoppats att reparationerna efter branden skulle vara ett avslutat kapitel.

1733:

Så var inte fallet, tyvärr. Redan det året kom nya anmälningar till domkapitlet om att den östra gaveln, som man hela tiden hade problem med, uppvisade en lutning på en halv meter. Något måste göras skyndsamt. Man fick plocka ner delar av gaveln och mura upp den igen. Man kan ju fundera på hur altarpuppsetsen klarade sig under dessa ständiga problem med väggen bakom. Det var faktiskt samma altarpuppsets som vi har idag. På något sätt gick det. Förhoppningen var i alla fall att nu skulle det vara nog reparerat för många år. Men det dröjde inte länge.....

1738

Då rasade en strävpelare. 1740 skriver domkapitlets protokoll att domkyrkans murar på många ställen har sådana brister att man måste göra något åt det. Lite senare, 1743, måste flera fönster repareras, igen.

1746:

Domkyrkans nyutnämnde domprost heter Petrus Brodd. Om honom sägs att han visserligen var lärd men att annars "inget berömligt" finns att sägas om honom. Vid biskopsvalet 1743 redan kom man på honom med att smussla undan valsedlar för att han själv skulle komma med på förslaget. Det gick historier om honom. 1759 gifte han till exempel om sig med biskopens brorsdotter. Han tyckte att hon var lite slösaktig så han gick upp till biskopen och sa: "Ta din jänta tillbaka!" Som gammal lär han ha gått runt med en flaska i handen och tiggat om vin. Han blev ett åtlöje i staden.

1750:

Domkapitlet med biskop Daniel Juslenius i spetsen tappade tålamodet med domkyrkan och beslöt att "en förständig byggmästare" skulle göra en besiktning av hela domkyrkan. I denna, och i andra besiktningar som följde, poängterades nödvändigheten av att kyrkan hade ett tak som höll regn och fukt borta, till exempel av järn- eller kopparplåt. Spåntaket var ständigt otätt och stod inte emot, och dessutom var det brandfarligt.

1755:

En konstmakare som hette Wiman gjorde denna planritning av domkyrkan. Det är den första som vi har.

I högkoret ser man, förutom altaret, det Soopska gravmonumentet på södra sidan. För sidokoren finns det väggar. I de två kamrarna på södra sidan finner vi sakristian och den Soopska graven. Med ingång från tvärskeppen finns på norra sidan biblioteket, och på den södra sidan den Hästehufvudska graven. Prediksstolen ses vid den andra pelaren i norra bänkkvarteret.

1756:

Något mycket märkligt händer. Biskop är nu sedan tre år Engelbert Hallenius. Han visar för domkapitlet ett förslag på en total ombyggnad av domkyrkan så att den skulle bli en barockhelgedom. Förslaget är förfärdigat av greve Carl Johan Cronstedt, överintendent och ytterst ansvarig för statens byggnader. Kungen har redan godkänt det. Förslaget är så genomgripande och alldeles annorlunda mot domkyrkans

Höggkoret i nyare tid

hittills varande idé och form att Hans Hildebrand skriver: "Det är en alldeles ny kyrka. Cronstedt förslag innebär inget mindre än att låta den gamla kyrkan försvinna." Han ifrågasätter om Cronstedt överhuvudtaget varit i Skara, eller om han ens sett några ritningar på domkyrkan. Nu genomfördes detta aldrig, med undantag för södra tvärskeppet, på grund av den dåliga ekonomin.

1759:

Inget hade hänt. Cronstedt låg på och ville se sina ritningar förverkligade, men pengar saknades. Detta år får domkapitlet dessutom ritningar från honom på resten av domkyrkan. Cronstedt ville att den helt och hållet skulle förvandlas. Totalt. Hildebrand: "Denna ritning ..... hade inte något att göra med den gamla Skara domkyrka, utan tillhörde en alldeles ny kyrka."

1762:

Nu började man faktiskt att arbeta efter Cronstedts ritningar. Av någon anledning tog man förhållan till den södra ingången först. Det gick sakta för material saknades.

1765

När förhållan fortfarande inte var klar var det nödvändigt att ägna sig åt valven inne i kyrkan "ehuru det dröp". Då gjorde man den drastiska åtgärden att sänka takresningen inne i kyrkan. Man murade igen klerestoriefönstren och förvandlade dem till gluggar. Om man tänker sig dagens domkyrka gick alltså innertaket under klerestoriegångarna.

1769:

Man åtgärdade igen problem med gravstenar som hade satt sig. I protokollet sägs att man bland annat använde stenhällar från två altare som hade stått i tvärskeppet. Soopska graven och sakristian hade förfallit och biblioteket måste repareras. Ett fönster på den nykonstruerade södra förhallen läckte. Järnplåtar från taket började att falla ner. Glas i rundfönstret på norra gaveln var sönder. Taket över koret var dåligt och otätt. Problemen hopade sig. Domkyrkans tillstånd förvärrades löpande. Åt Cronstedts förslag gjordes inget.

1771:

Detta år blev Andreas Knös domprost. Han var en av landets mest begåvade och framstående personer. Han hade skördat stora akademiska meriter både i Uppsala och internationellt inom filosofi och teologi. Efter en livskris hade han prästvigts och blev en uppburen predikant och lärare. Han samlade inte minst ungdomar i stora skaror. Hans dagar som domprost i Skara följde samma mönster: på morgnarna vetenskapliga studier, på eftermiddagarna tjänsteärenden och på kvällarna samlades präster och djäknar i domprostgården för samtal och umgänge. Den främste bland Skaras domprostar.

1777:

Kungens Befallningshavare, landshövdingen, påpekade att man faktiskt måste fortsätta med den av Kungl. Majt. beslutade ombyggnationen. Det som man påbörjat, södra förhallen alltså, hotade redan att förfalla och material som man hade skaffat för arbetet att förstöras om man inte gjorde något. Sätt igång! Det var som en order, men inget gjordes.

1779:

Rapporter lämnades till domkapitlet om att kyrkans valv befann sig i ett utsatt och farligt läge. Snö, regn, eld, brand, mögel, förmultning hotar bärande delar, enligt sysslomannen. 27 juli slår blixten ner i södra tornet och river med sig tornets tak. Man fick upp och laga så gott det gick. Samtidigt var det nödvändigt att igen räta upp golvstenar som hade sjunkit över några gravar.

1788:

Av Cronstedts storartade planer att förvandla Skara domkyrka till något tidigare helt osett blev det till slut bara en förhall till ingången vid det södra tvärskeppet. Annars ingenting. Det var faktiskt tur att pengar saknades, kan vi säga idag. Men något måste ju ändå göras åt byggnaden, ”anpassat efter kyrkans medel”, som det sas. Förfallet hotade.

Detta var Gustav III:s tid och nya ideal svepte över landet. Kungens favoritarkitekt hade kommit från Frankrike och hette Louis Jean Desprez. Han gjorde nu, antagligen även uppmuntrad av landshövdingen Ekeblad, ritningar för domkyrkan i gustaviansk stil. De godkändes av kungen och överlämnades till domkapitlet. Detta år antecknas också att domkyrkan använts som kronomagasinet för spannmål. Snart sagt ingenting förvånar längre. Konsekvensen blev storstädning året därpå.

Man tog beslut om att åtgärda orgeln. Den hade kommit till domkyrkan 1697 och byggdes nu om av domkyrkoorganisten Johan Ewerhardt den äldre. Han hade varit domkyrkoorganist sedan 1755 och var utbildad orgelbyggare, så han visste nog vad som krävdes.

1790:

Åt Desprez förslag hade ingenting gjorts eftersom man återigen upptäckt ras på den östra gaveln. Den fick plockas ner igen. Diskussioner följde om inte de stora fönstren borde få en annan form och plats. Man fick ännu en ritning för östra och norra gaveln, denna gång signerad Carl Fredrik Adelcrantz. Han hade efterträtt Cronstedt som överintendent för statens fastigheter. Tornen undersöktes igen och brister ”af betydenhet” kunde konstateras.

1791:

Detta år sålde man altarpuppstenen till Saleby kyrka. Var det av pengabrist? Senare sattes ett enkelt kors i dess ställe.

1794:

Det tog två år, men nu var både östväggen och båda tornspirorna uppbyggda igen. På östra gaveln hade man berett plats för ett stort spetsbågsfönster och ovanpå det ett kvadratisk fönster för att få ordentligt med ljus in i kyrkan. Tornen fick nya spiror.

1799:

Nu tog man ner västtornens spiror inklusive gavelröset så att man mellan de två tornen kunde lägga en gång av huggen täljsten. Man kunde nu gå på muren mellan de två tornen. En stång ”skulle anbringas till skydd för dem som gingo från det ena tornet till det andra”.

1806:

En ny ritning förfärdigades för tornen och den västra fasaden, denna gång av A.M. Edelcrantz. Det var då som tornen fick de bekanta ”terrasserna” med sina balustrader, som gav folkhumorn begreppet ”Skara byxor”. Arbetet utfördes 1809-10.

Helgo Zettervalls tid närmar sig

1700-talet var alltså ett förskräckligt århundrade för Skara domkyrka, en lång lidandes historia. Hans Hildebrand beskriver i sin minnesskrift talande domkapitlets hopplösa situation med problem som avlöste varandra och med ständig brist på pengar. Och så dessa idéer på ombyggnation, där den ena var märkligare än den andra. Tack och lov att det inte blev så mycket av dem.

Den store Carl Georg Brunius kom på besök till Skara 1838. Jag berättar i boken ”Skara stift under 100 år” om hur han förde anteckningar på sina resor. Om Skara domkyrka skriver han, att den under senare tider blivit vanställd genom byggmästare, som varken har haft kunskaper om den ursprungliga byggnaden eller om det sätt på vilket domkyrkan skulle underhållas och restaureras. Här har företagits synnerligen ”kostsamma förfuskningar”, skrev han. Hans dom var hård.

1857 anställdes Helgo Zettervall som arbetsledare för bygget av nytt bibliotek i Skara. Det blev upptakten till många års insatser i Skara. Det är klart att han direkt såg hur illa det var ställt med domkyrkan. 1860 blev han domkyrkoarkitekt i Lund. Han var då bara 29 år gammal. Det fick till följd att han anlätades för en lång rad kyrkor och domkyrkor, som idag bär hans signum. 1875 lade han fram det förslag för Skara domkyrka som resulterade i den genomgripande ombyggnationen 1886-94, domkyrkans räddning.

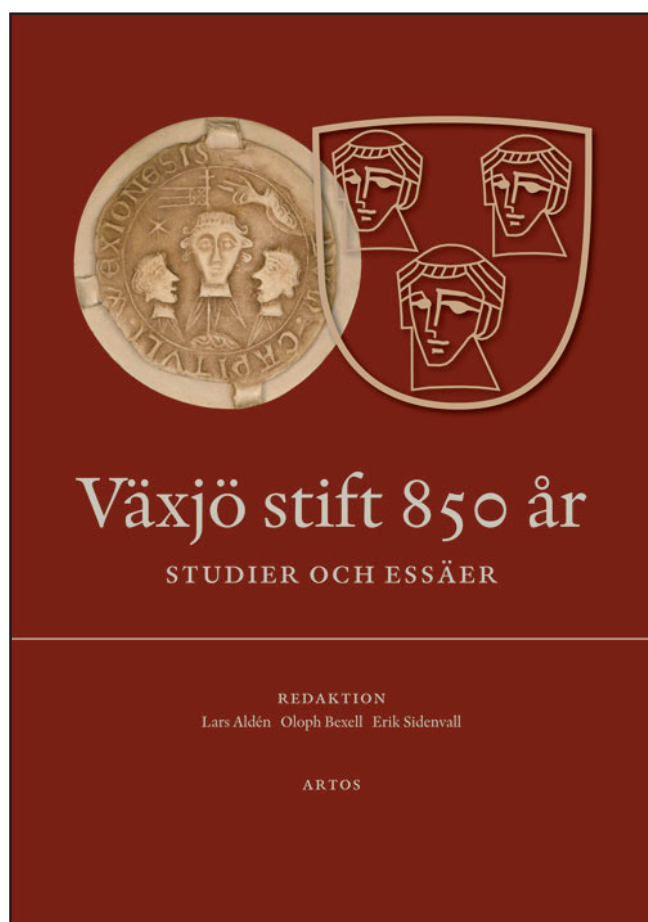
Jag menar att Helgo Zettervall länge fått för mycket orättvis kritik. Han utgick från att bevara och utveckla en byggnads ursprungliga arkitektur, vilket inte föll 1900-talets nationalromantiker eller funktionalister på läppen. Idag vet vi att utan hans begåvning och djärvhet hade vi inte haft vår domkyrka idag. Han lyfte den och gav den glans som hon förtjänar. Kanske är den upplaga av Skara domkyrka som vi idag ser tidernas finaste.

Anders Alberius

Litteratur:

Hans Hildebrand: Skara domkyrka, minnesskrift till den restaurerade domkyrkans invigning, 1894
Fredrik Nordin: Skara domkyrka. 1885

En namnteckning och ett sigill bevisar att Växjö stift är 850 år gammalt. Så skriver biskopen Fredrik Modéus (nr 56 i ordningen om man räknar bort Sigfrid) i sin inledning till boken Växjö stift 850 år som innehåller femton tematiska artiklar som speglar det gamla ärevärdiga stiftets historia. Ursprungligen omfattade stiftet endast Varend men genom utvidgningar genom årens lopp, inte minst 1915 när gamla Kalmar stift lades till, omfattar nu stiftet nästan hela Småland och Öland.

Växjö stift leder sin historia och traditioner tillbaka till S:t Sigfrid på 1000-talet skriver professor Bertil Nilsson i sitt kapitel: Var vet vi om Varends kristnande? Han nämner att det finns traditioner som vill leda Växjö stifts uppkomst tillbaka till S:t Sigfrid och tidigt 1000-tal men att dessa traditioner kan/bör/skall ifrågasättas. Docent Per Stille berör i sin artikel S:t Sigfrid i legend och historieskrivning och betonar angående Sigfridslegenden "legenden har en mängd faktiska uppgifter som man kan diskutera huruvida de är historiskt riktiga eller inte". Uppgifterna är till stor del möjliga och passar in på den tid som de avser att beskriva, och i flera fall finns det inget rimligt skäl att betvivla dem. Mycket längre än så går det kanske inte att komma. Vad som däremot är fakta är att stiftets förste biskop bar det gammalgermanska namnet Balduin. Det var han som skrev sitt namn och satte sitt sigill den 25 juni 1170 vid en samling i Ringsted på Själland. Han bevittnade ett gåvobrev. Självklart finns inte mycket av skriftliga källor från denna tid men runstenar berättar om kristen tro kring 1000-talet. Det finns fjorton eller femton kända runstenar i det gamla Varend. Enligt dagens uppfattning är runstenarna kristna om inte texten absolut säger något annat. Likaså är tidigkristna gravmonument som förr kallades för Eskilstunakistor prov på ett tidigt kristet inflytande. Även om beståndet av sådana är litet i Småland vittnar de ändå om ett kristet begravningsskick. När det gäller arkeologiskt material för tidiga kyrkor så har endast ett litet material har kunnat påvisas i Varend.

Läsaren får i boken följa nedslag i stiftets historia förutom

det ovan angivna rörande kristnandet och Sigfridslegenden även medeltidens mirakelberättelser och reformationstidens förändringar. I detta stift liksom i flera andra reste sig människor mot kungens hantering av kyrkan. Dackefejden 1542 var ett tämligen stort uppror. Det slutade året efter med att Nils Dacke fördes till Kalmar och steglades. Hans avhuggna huvud sattes på en påle för att förevisas. Utan ledare sinade motståndet ut.

Kapitel visar också på 1600- och 1700-talets kyrkoliv och folkliga fromhet liksom 1800-talets väckelse. Under 1800-talet startade den massutvandring som vi kallar emigrationen till Amerika.

En särskild studie ägnas det komplicerade skeendet när Växjö och Kalmar stift slogs samman 1915. Bakgrunden var att det stora Härnösands stift behövde delas och en biskop tillsätts i det kommande Luleå stift. Riksdagen krävde då att ett av de sydliga stiftet skulle indras och genom beslut i Riksdagen 1903 blev det Kalmar som skulle försvinna när ordinarie biskop slutade. Beslutet ledde till enorma protester. Annandag påsk 1903 samlades 11 000 personer utanför Kalmar domkyrka för att stödja Oscar II som in i det längsta hade satt sig emot beslutet om indragning. Sammanslagningen kom att förverkligas i och med att biskop Tottie dog den 11 juni 1913 på Ulricehamns sjukhus.

I essäform presenteras de kända stiftsprofilerna Emilie Petersen (Mormor på Herrestad) och träsnidaren Eva Spångberg, och ur lekfolkets perspektiv det lokala församlingslivet av i dag och med tanke på framtiden. Boken handlar på så sätt också om 2000-talet.

I två appendix redogörs dels för biskopar i Växjö och Kalmar stift och dels för Växjö och Kalmars stifts indelning i kontrakt, pastorat och församlingar 1729–2022.

Boken ger en god bild av ett stifts historia både i dåtid och nutid och kan vara mönsterbildande för de stift som avser att ge ut sin stiftshistoria.

Växjö stift 850 år – Studier och essäer

Redaktörer är Lars Aldén, Oloph Bexell och Erik Sidenvall, 477 sid. och ingår i Växjö Stiftshistoriska sälls kamps skriftserie nr. 25 och utgiven på Artos bokförlag.

Johnny Hagberg

Insamling till barockorgeln i Varnhem fortsätter

	INSAMLING 2022-2024
	SWISH Skara pastorat: 123 375 55 43 (märk: "Orgel Varnhem").
	BANKGIRO Skara pastorat: 460-5465 (märk "Orgel Varnhem")

Ny statsheraldiker i Sverige

Vår medlem Davor Zovko är från den 15 juni 2022 Riksarkivets nye statsheraldiker. Statsheraldikern är landets högsta heraldiska ämbete och handlägger bland annat ärenden som rör Sveriges flagga, riksvapen och statliga myndigheters heraldiska vapen och emblem. Han efterträder Henrik Klackenberg som också är medlem i vårt stiftshistoriska sällskap.

Zovko är född 1965 i Bosnien Hercegovina och har lärarexamen i språk och litteratur. 2017 blev han fil. lic. i socialt arbete vid Örebro universitet. Han är även utbildad sångare.

Zovko är, sedan mitten av 1990-talet, verksam som heraldiker och heraldisk konstnär. Han har skrivit ett flertal böcker om heraldik (hans magisteruppsats handlar om heraldik) och riddarväsendet och har skapat en mängd heraldiska vapen och exlibris och har även komponerat och ritat både biskopsvapnet och kardinalsvapnet åt kardinal Arborelius.

Tjänsten som statsheraldiker inrättades 1953 i och med att Riksheraldikerämbetet lades ned och dess uppgifter flyttades till Heraldiska sektionen vid Riksarkivet.

Bo Theutenberg - Hedersledamot i Skara stiftshistoriska sällskap

Vid årsmötet den 7 maj i Husaby utsågs professor emeritus och f. ambassadören Bo Theutenberg till ny Hedersledamot i Skara stiftshistoriska sällskap. Det är ett naturligt val då man ser på den stora mängd av böcker och artiklar som han har försett sällskapet med genom åren. Allt började med en genealogisk artikel i jubileumsboken *Heliga Birgitta och Västergötland* 2003. Samma år utgavs *Från den Heliga graven till Västergötland – en berättelse om korsriddarna i Forshem och Västra Tunhem*, samma år *Doktor Johannes Copp von Raumenthal – Ett livsöde i reformationens spår*. 2006 utkom i två upplagor *Folkungar och korsriddare* och 2008 storverket *Mellan liljan och sjöbladet* I: I, del I: II 2009 och del 2: I 2017. Den senare delen med undertiteln: *Om goter, geater, hunner och Göta rike*. De flesta böckerna är slutsålda förutom den senast utgivna som trycktes i en större upplaga. Till bokutgivning kommer också artiklar i antologier som sällskapet utgivit. Det är en mäktig och grundlärdd forskning som har presenterats med utgångspunkt från Västergötlands historia.

Bo Theutenberg har också varit sällskapet behjälplig med internationella kontakter exempelvis med Vatikanbiblioteket och nuntiaturer (påvliga ambassader). I den påvliga *Heliga graven* av Jerusalems Stormagistrat satt han som ende skandinaviske representant mellan åren 2012-2020.

Styrelsen

Skara stiftshistoriska sällskap höll årsmöte i Husaby

Sällskapets årsmöte i Husaby den 7 maj bjöd på många fina upplevelser. Det blev en välbesökt dag som berikade deltagarna med visning av kyrkans klenoder och gav antikvariska kunskaper om torn och gravar. Dagen avslutades med en djupdykning i Paul Nilssons stora produktion.

Förutom sedvanliga årsmötesförhandlingar och presentation av sällskapets nya böcker genomfördes även visningar och föredrag i kyrkan. Ordförande i Götene kyrkoråd Kjell Gustafsson gav en introduktion till kyrkans historia och visade för dagen återbördade klenoder som Olofs Skötkonungs mynt från 995, en signetring från medeltiden och ett diplom från franske kejsaren Napoleon III för utlåningen av kyrkans biskopsstol till en utställning i Paris.

I:e antikvarie Robin Gullbrandson berättade om tornens världsliga betydelse och genomförde tornvandringar med flera grupper under dagen. Arkeolog Anna Nyqvist Thorsson föreläste om de äldsta gravarna i Husaby och ställde frågan vad det var som gjorde att vissa i eliten valde liljestenar som gravstenar medan andra valde gavelhällar med ett helt annat formspråk. Hon konstaterade att eliten inte var homogen utan kunde indelas i två sociala grupper, där den ena utgjorde en gammal aristokrati som blickade bakåt och plockade upp ett äldre bildspråk, medan den andra gruppen blickade framåt. Det kan också förklaras med samhällsutvecklingen där kyrkan och kungamakten kopplade greppet över de gamla ätterna, som då kan ha känt ett behov av att sätta klackarna i backen och göra stora gravmonument som visade på deras betydelse.

Deltagarna fick också glädjen att upptäcka Paul Nilssons enormt stora produktion, fint presenterad genom Ingemar Magnussons föredrag och avslutande sångprogram tillsammans med organist Helena Ambertson.

Theutenberg ny hedersledamot

Sedan tidigare har Skara stiftshistoriska sällskap sex hedersledamöter som på olika sätt har fört den stiftshistoriska forskningen framåt och bidragit till sällskapets bokutgivning. På årsmötet beslutades att utse professor emeritus Bo Theutenberg till ny hedersledamot i sällskapet. Theutenberg är född i Trollhättan, svensk jurist, professor emeritus i folkrätt och

Anna Nyqvist Thorsson vid stenkorshällarna vid Husaby kyrka.

tidigare diplomat. Han är också en av sällskapets mest produktiva författare. Hans intresse för genealogisk forskning har resulterat i flera volymer på sällskapets förlag.

Bo Theutenberg är ett naturligt val då man ser på den stora mängd av böcker och artiklar som han har försett sällskapet med genom åren. Han har också varit sällskapet behjälplig med internationella kontakter, exempelvis med Vatikanbiblioteket och nuntiaturer (påvliga ambassader). Sällskapet gläds över att få innesluta Bo Theutenberg bland hedersledamöterna, säger ordförande Johnny Hagberg.

Styrelsen omvaldes i sin helhet. Ett varmt tack framfördes till ordförande Johnny Hagberg för ännu ett framgångsrikt år med stor bokutgivning. Medlemsantalet i sällskapet ligger stadigt runt 1000 personer, varav 470 har löst ständigt medlemskap. Under året har sällskapet givit ut fem böcker, däribland en på engelska och en på estniska.

Stöd till Gammelsvenskby i Ukraina

Sällskapet har tidigare på olika sätt uppmärksammat svenskar som på 1700-talet deporterades från Baltikum till Ukraina. Gammelsvenskby är beläget nordost om Cherson och befinner sig just nu inom ryskockuperat område. Sällskapet skänker 10 000,- till humanitär hjälp till byn.

På årsmötet hade deltagarna möjlighet att lämna bidrag till byggandet av De la Gardie-orgeln i Varnhem, exempelvis genom att köpa orgelpipor.

Sällskapet vill tacka medlemmar, medverkande och inte minst Husaby församling och Husaby hembygdsförening som med stor generositet och värme inbjöd sällskapet till detta årsmöte – tredje gången gillt efter pandemiåren. Dagen i Husaby tonade ut till Paul Nilssons Hymn till Västergötland, denna pampiga och vackra sång som fyller varje västgöte med glädje och tacksamhet.

Text och bild Helena Långström Schön

Väckelsens hus i Värmland

I november 2021 utkom den mycket påkostade och väl-skrivna boken *Väckelsens hus i Värmland* med Carl-Johan Ivarsson och Henrik Olsson som författare. Med "väckelsens hus" avses de 765 samlingslokaler som väckelsens organisationer i Värmland har använt, oavsett om dessa har kallats missionshus, bönhus, kapell eller kyrka. Boken utgör en imponerande slutprodukt från ett mycket ambitiöst projekt för att dokumentera en viktig del av den folkliga väckelsens materiella kulturarv. Boken bildar även kulmen på författarnas långvariga forskning om väckelsens historia på lokal och regional nivå. Denna forskning har dels redovisats på bloggen Väckelsens Värmland

(<https://vackelsensvarmland.wordpress.com/>), dels resulterat i tryckta publikationer.

Väckelsens hus i Värmland har utkommit på bokförlaget Votum i Karlstad med tryckningsbidrag från bland andra Längmanska kulturfonden och Kungl. Patriotiska Sällskapet. Boken utgör nr 17 i Stiftshistoriska sällskapets i Karlstad skriftserie. Volymen är på 351 sidor i formatet 295 x 255 x 29 mm och väger 2 030 gram. Den är tryckt i tvåspalt. Efter ett inledningskapitel som redogör för metod, material, avgränsningar och forskningsetik följer ett kapitel om den folkliga väckelsens uppkomst och utveckling till olika samfund. I kapitel 3 lägger författarna arkitekturhistoriska aspekter på väckelsens hus, och i kapitel 4 diskuteras de namn som har använts på "väckelsens hus". Kapitel 5 berör kortfattat de sommarhem och den tältnission som har förekommit i Värmland. I kapitel 6 diskuterar författarna utvecklingen efter 1945 och lyfter därvid fram de processer som har förändrat förutsättningarna för "väckelsens hus", inte minst landsbygdens avfolkning som lett till centralisering och ekumenisering.

De inledande sex kapitlen ramar in den efterföljande dokumentationen på ett utomordentligt sätt genom att behandla väckelsen och dess byggnader på ett mer generellt plan under utnyttjande av tidigare akademisk forskning. I överskådliga diagram visas den numerära utvecklingen av medlemsantalet inom väckelsens olika organisationer respektive samlingslokalernas fördelning på de olika organisationerna (totalt 765,

varav Svenska Missionsförbundet stod för 428). Med hjälp av en illustrativ karta över "väckelsens hus" på pärmens insida presenteras även en tydlig bild av viktiga delar av den värmländska kyrkogeografin.

Huvuddelen av boken *Väckelsens hus i Värmland* presenterar väckelsens lokaler kommun för kommun i bokstavsordning, från Arvika till Årjäng. Varje kommunkapitel inleds med en översikt över näringsstruktur och befolkningsutveckling. Därefter är framställningen ordnad sockenvis, och inom varje socken behandlas "väckelsens hus" i samfundsordning. Denna konsekventa systematik underlättar orienteringen i den omfattande volymen. Boken avslutas med en källförteckning, även den ordnad kommun- och sockenvis. Volymen är rikt illustrerad, oftast med färgbilder av byggnadernas exteriör. Bildkällorna är noggrant redovisade i en avslutande förteckning. Artiklarna om de enskilda samlingslokalerna är informationsmättade och innehåller uppgifter om bland annat tillkomsthistoria, samfundstillhörighet och nuvarande användning.

Boken *Väckelsens hus i Värmland* behandlar en central aspekt av folkväckelsens historia i Sverige. Inte desto mindre har väckelsens lokaler länge varit förbisedda inom forskningen. Först när väckelsens organisationer inte längre förmått fylla sina lokaler med religiös verksamhet, har intresset väckts för "väckelsens hus". Många av de samlingslokaler som uppfördes av väckelsens organisationer har nämligen under de senaste decennierna förfallit, rivits eller fått nya användningsområden som bygdegårdar eller privatbostäder. Ivarssons och Olssons arbete med att dokumentera denna borttynande del av väckelsens materiella kulturarv är en ytterst förtjänstfull kulturgärning, som inte blir mindre lovvärd av att ha bedrivits helt på ideell basis.

Väckelsens hus i Värmland är inte den första dokumentationen av väckelseorganisationernas samlingslokaler. De dokumentationsprojekt som hittills har genomförts, har dock i regel varit begränsade till enskilda organisationer (ett notabelt undantag är Sylve Klinth, *Gotlands missionshus, kapell och kyrkor*, utgiven av Gotlands kyrkohistoriska sällskap 2022). Till förtjänsterna med *Väckelsens hus i Värmland* hör att boken tar ett samlat grepp om alla "väckelsens hus" inom en större region och att ingen enskild organisations perspektiv läggs på utvecklingen. I stället framträder dynamiken samfunden emellan respektive mellan samfunden och samhällsutvecklingen. Att Svenska kyrkans lokaler har lämnats utanför den omfattande framställningen är fullt begripligt, även om detta innebär att en del av dynamiken går förlorad.

Dokumentationen av "väckelsens hus" i Värmland har skapat en intressant bild av folkväckelsens historia i en region präglad av väckelsen och dess organisationer. De resultat som presenteras i boken *Väckelsens hus i Värmland* kan sägas komplettera tidigare kyrkohistorisk och väckelsehistorisk forskning. Samtidigt framträder intressanta mönster som förhoppningsvis kan leda till fortsatt forskning. Inte minst bör boken *Väckelsens hus i Värmland* inspirera till liknande ansatser i andra regioner. Väckelsens byggnader utgör en så viktig del av det materiella kulturarvet att de förtjänar att såväl dokumenteras som göras till föremål för mer fördjupad forskning.

Daniel Lindmark

Stiftshistoriskt symposium i Uppsala

Så kunde det då äntligen bli av efter tre års väntan. De stiftshistoriska sällskapen från Sveriges alla hörn möttes i Uppsala efter påsk för överläggningar, föredrag och samvaro. Symposiumet, som brukar vara årligt, blev som så mycket annat uppskjutet på grund av pandemin. Men det kunde vi nu ta igen genom Uppsala stiftshistoriska sällskaps försorg.

En av de mest uppskattade programpunkterna under symposiet är möjligheten till samvaro och att ta del av övriga stiftssällskapens verksamheter och bokutgivning. Det gläder vi oss alltid åt. Dagarna inleddes av biskop Karin Johannesson som berättade om sitt valspråk "Kristus förkunnar vi" och hur man kan tyda det teologiskt utifrån olika sätt att betona orden.

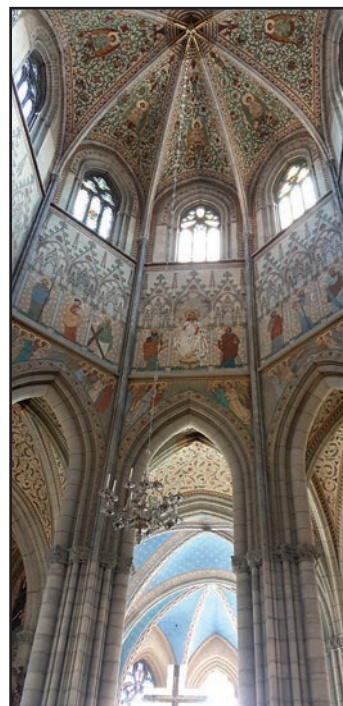
Föredragen under symposiet spände från medeltid till nutid och däremellan fick vi höra om så olika ämnen som folkskolans framväxt och en prästs mörka nazistsympatier.

Ny forskning kring heliga Birgitta?

Heliga Birgitta är som bekant född i Uppsala stift men frågan är bara var. Diskussionen om Birgittas födelseplats pågår på nytt för fullt. Nina Sjöberg från Riksarkivet framhöll att de nya rön som på senare tid lyfts fram inte baseras på upptäckten av nya dokument, bara omtolkade. Det kan vara bra att ha med sig, eftersom frågan kanske aldrig får något definitivt svar.

Folkskolans framväxt

Ett intressant föredrag handlade om Folkskolans grundande och utbyggnad som sju sattes trots svält och tilltagande utvandring vid 1800-talets mitt. Statistik från den tiden visar hur hemundervisning länge var norm, med fokus på att lära barnen läsa och skriva. Övriga ämnen som geografi, historia, naturlära och geometri var det inte lika noga med, men reformen

fick ändå resultatet att folkbildningen ökade markant under en mätperiod på 30 år och allt fler gick över till skolundervisning.

Starka övertygelser

Uppsala stift omfattar även Hälsingland och två föredrag om inomkyrklig väckelse hölls med koppling dit. En av de som beskrevs och som brann för sin uppgift var Natan Söderbloms excentriske far Jonas Söderblom, som det än idag berättas många anekdoter om.

En helt annan typ av nit fick vi prov på genom det sista föredraget, vilket handlade om prästen Douglas Edenholtz som lät nazistiska sympatier grumla omdömet och vurmade för rasbiologi. Han begav sig till och med under brinnande krig till Tyskland där han doktorerade. Detta hans ställningstagande blev efter kriget tämligen svårt att förklara bort men ändå lyckades han på något sätt kvarstå länge i tjänst.

Uppsala domkyrka

En av höjdpunkterna under symposiet var besöket i domkyrkan. Morgonmässa firades med ärkebiskop Antje Jackelén. Där hölls också en innehållsrik visning och ett föredrag med två Mariasystrar. De berättade om framväxten av en modern, nordisk klosterrörelse som förespråkar enhet och konsensus i stort och smått. Bildandet gick lite under radarn för samtiden men i slutet av 1950-talet tog 18 systrar steget och började använda ett blått dok, Marias färg, vilket gjorde orden mer synliga i samhället. Huvudklostret ligger i Vallby utanför Enköping. Orden har både en luthersk och katolsk gren, vilket systrarna beskrev som världsunik.

Vi skickar varma tankar till våra värdar i Uppsala för gästfriheten. Nästa gång sammanstrålar sällskapen någonstans i Växjö stift, troligen i Kalmar någon gång på våren 2023. Från Skara deltog denna gång Johnny Hagberg, Lena Maria Floberg och undertecknad.

Text och bild: Helena Långström Schön

Skara stiftshistoriska sällskap

Protokoll fört vid årsmöte å Husaby prästgård den 7 maj 2022

48 st deltagare

Närvarande från styrelse:

Johnny Hagberg, ordf.
Lena Maria Olsson Floberg, v. ordf.
Robin Gullbrandsson, sekr.
Åke Larsson
Helena Långström Schön
Fredrik Hägglund
Gunnar Wilsson, kassaf.

Frånvarande från styrelse:

Markus Hagberg
Karin Nelson

§1.

Mötet öppnades av Johnny Hagberg som hälsade alla välkomna.

§2.

Årsmötet valde sittande till ordförande, Johnny Hagberg.
Till sekreterare valdes sittande, Robin Gullbrandsson.

§3.

Till protokolljusterare valdes Johan Hjertén och Jane Jönsson.

§4.

Dagordningen fastställdes.

§5.

Årsmötets utlysning kom i medlemsbladet 2022:1. Mötet fann att det utlysts i laga tid.

§6.

Verksamhetsberättelsen är presenterad i medlemsbladet. Fråga uppkom om sällskapets engagemang utanför det stiftshistoriska sammanhanget. Sällskapet har beslutat att stötta Gammalsvenskby. Tidigare har vi stöttat Varnhems orgelprojekt, Västgöta nation samt Svenska församlingen i Tallinn genom boksamarbete. Verksamhetsberättelsen lades till handlingarna.

§7.

Fastställande av bokslut. Redogörelse av Gunnar Wilsson. Bra resultat och gott om kapital som boklager. 1 546 000 kr i likvida medel för stiftelsen, vilket gör oss oberoende. Bokslutet är tryckt i medlemsbladet. Mötet fann att det kan fastställas.

§8.

Revisionsberättelse redogjordes av revisor Lilli-Ann Grindsjö.

§9.

Mötet fann att styrelse och kassör kan lämnas ansvarsfrihet.

§10.

Val. Anita Hammar redogjorde för valberedningens förslag med omval på samtliga platser.

- a) ordförande för ett år valdes sittande
- b) övriga ledamöter omvaldes för ett år: Lena Maria Olsson Floberg, Markus Hagberg, Helena Långström Schön, Robin Gullbrandsson, Karin Nelson, Fredrik Hägglund, Åke Larsson
- c) Till revisorer omvaldes Lars Berg och Lilli-Ann Grindsjö, som ersättare Eva Hermansson och Gert Alnegren.
- d) Till valberedning omvaldes Anita Hammar, Jan Kesker och Robert Lorentzon.

§11.

Styrelsen föreslår oförändrad medlemsavgift, beslutades av mötet.

§12.

Verksamhetsplan. 12 oktober De la Gardie-kväll i Varnhem. Flera bokprojekt på gång, bl.a. Maria Euphrosynes bönebok från 1681 som internationell satsning.

§13.

Kallande av hedersledamot. Styrelsen föreslår professor Bo Theutenberg som skrivit flera böcker som sällskapet gett ut. Mötet beslutade detta.

§14.

Övriga frågor. Lena Maria Olsson Floberg tackade med ord och blomster ordförande Johnny Hagberg för idogt arbete under året.

§15.

Ordförande Johnny Hagberg avslutade årsmötet.

Husaby, dag som ovan
Robin Gullbrandsson, sekreterare

Justeras:

Johnny Hagberg, ordf.
Johan Hjertén Jane Jönsson

Helena Ambertsson sjunger från orgelläktaren i Husaby kyrka

På jakt efter proveniensen - besök på Carolina Rediviva

Helena Backman i den vackra boksalen på Carolina Rediviva. I en av fönsternischerna finns ett porträtt av universitetskanslern Magnus Gabriel De la Gardie.

I år är det 400 år sedan Magnus Gabriel De la Gardie föddes. Han var en stor boksamlare och det finns bevarat tusentals böcker som en gång funnits i hans ägo. Men hur vet man egentligen det, och kan man se vilka böcker som fanns i Läckö slotts bibliotek?

Tre sätt att se ägande - inte likställt proviniens: Sigill, Anteckning på försättsblad, Ombindning med släktvapen

Greveparet De la Gardies förhållande till böcker känns som ett mycket aktuellt ämne. Sällskapet har initierat ett forskningsprojekt om innehållet i Maria Euphrosynes bönbok, som enbart finns bevarad i ett fåtal exemplar. Samtidigt har det tillsammans med Föreningen Läckö Vänner blivit intressant att försöka spåra de böcker som en gång fanns i Läckö slottsbibliotek. Biblioteksrummet är beläget på norra sidan av förborgen, inte långt från Magnus Gabriels privata våning. Man kan fortfarande se hur hyllorna har suttit och namnet på de författare eller de genrer som fanns representerade. En gång i tiden kan 500 volymer ha funnits i biblioteket utöver det bärbara bibliotek som De la Gardie förde med sig på sina resor.

Boksamlaren

Magnus Gabriel De la Gardie var en boksamlare av rang. Så många som 6000 böcker kan finnas bevarade sedan Magnus Gabriels dagar. Några av de böcker som funnits i hans ägo hittar man idag på Stifts- och landsbiblioteket i Skara, och en av dem, Aristoteles Politiken visas på utställningen om bokbinderikonst som pågår i Gamla biblioteket fram till 14 augusti. Men det finns många fler böcker och även handskrifter i Sveriges andra bibliotek, inte minst på Carolina Rediviva i Uppsala, där Magnus Gabriel var universitetskansler.

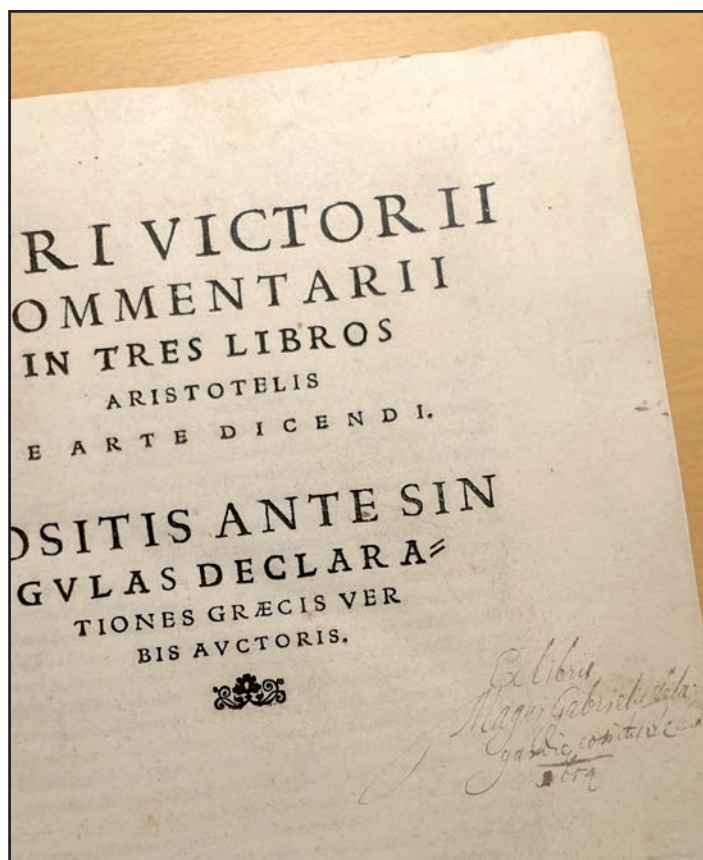
Besök på Carolina Rediviva i Uppsala

Vid ett besök i Uppsala i april visade bibliotekarie Helena Backman exempel på böcker som har ingått i Magnus Gabriel De la Gardies samlingar. Hon gav tre exempel på hur man kan bestämma ägande. Bokens försättsblad kan ha försetts med sigill eller en anteckning. Volymen kan också ha bundits om i ett enhetligt utförande och försetts med släktvapen. Att klargöra ägandet av en bok är dock inte detsamma som

En bok inbunden i vitt kalvskinn har status och ofta ett teologiskt innehåll. Ett grönt eller enkelt rött omslag signalerar att boken är profan och från 1500-talet, ofta försedd med starkt färgade ytterkanter på baksidorna. Böckerna var på 1500-talet placerade med ryggen inåt i bokhyllan och i många fall hade beslag för att hålla ihop. På 1700-talet blev det kutym att istället placera böckerna med ryggen utåt. Ofta togs då spännena bort på de äldre böckerna av praktiska skäl för att inte repa skinnets på böckerna intill.

att fastställa proveniensen, förklarade Helena. I vissa fall kan man ana sig till ursprungsplaceringen utifrån anteckningar i boken, exempelvis om Magnus Gabriel omnämns som greve av Läckö snarare än kansler. Men det tycks som om frågan om proveniens är ganska lite utforskad när det gäller Magnus Gabriels boksamlande. Det underlättas inte av att böckerna är uppställda enligt ämne och format, inte ägande. De är inte

heller digitaliserade. Däremot är handskrifterna som Magnus Gabriel skänkte till Uppsala förtecknade och sökbara digitalt. För några år sedan gjordes också en utställning av skrifterna med en tillhörande fin och informativ utställningskatalog.

På universitetsbiblioteket kan man också se utställningen om Silverbibelns brokiga väg genom historien. Magnus Gabriel köpte efter några turer tillbaka boken till Sverige för att ge till Drottning Kristina. Han lät också tillverka pärmar i silver. På baksidan avbildas De la Gardies vapen och framsidan illustreras hur Tiden befriar Sanningen från graven.

Ett stort och varmt tack till vår medlem Helena Backman som tog sig tid både för visning av rariteter och den vackra boksalen på Caroline Rediviva.

Text och bild: Helena Långström Schön

Anteckna redan nu:

Magnus Gabriel De la Gardie fyller fyra hundra år i år.

Torsdagen den 13 oktober blir det en kväll kring honom och hans liv i Varnhems klosterkyrka.

Den anordnas av Missalestiftelsen med flera föreningar och Skara pastorat.

Kvällen bjuder på föredrag och musik kring en av stormaktstidens främsta gestalter.

En annan uppfattning

Wiktorsson presenterar *En annan uppfattning*

Torsdagen den 21 april överlämnades vid en mottagning i Uppsala en festskrift till Per-Axel Wiktorsson som den 16 mars hade fyllt 85 år. Skriften innehåller en samling utvalda texter ur hans vetenskapliga produktion. Sällskapets ordförande påpekade i sitt inledningstal följande:

1. Det är viktigt att kunna få ha en annan uppfattning. Utvecklingen i världen visar på hur svårt detta är på många ställen. Att tysta ner en annan uppfattning kan leda både till diktatur och krig vilket vi tyvärr ser i dagens Europa.

2 *En annan uppfattning* är också viktigt att få ha i det vetenskapliga arbetet. Det handlar inte om att endast tradera redan befintliga svar utan söka *en annan uppfattning*. Det är den vetenskapliga friheten och drivkraften.

3 Idag presenteras boken *En annan uppfattning*. I 17 artiklar har Per-Axel Wiktorsson kommit till *en annan uppfattning* i tolkningen av olika texter från medeltiden. Det är en bedrift att inte bara godta tidigare forskning utan drivas av att söka *en annan uppfattning*.

4 Skara stiftshistoriska sällskap och Föreningen för Västgötalitteratur är ytterst tacksamma för det stora arbete som Du, Per-Axel har gjort för de båda föreningarna. Vi firar i år 30 respektive 60 år som föreningar (också detta en stor bedrift) och det är en stor ära för oss att kunna få utge dessa texter i en hyllningsskrift till Dig. Vill Du Per-Axel nu för de församlade säga något kort om de uppsatser som utgör *En annan uppfattning*.

★

Hyllningsskriften *En annan uppfattning* inleds med ett "Förord" av Johnny Hagberg, ordförande i Skara stiftshistoriska sällskap och Föreningen för Västgötalitteratur samt "En forskares hälsning" av Dick Harrison, professor i historia vid Lunds universitet. Därefter följer 17 uppsatser om medeltiden. Några av dessa är nyskrivna, några är utvidgade, några är utbrutna ur ett större sammanhang i böcker och några är helt oförändrade. En del av uppsatserna utgör översikter över någon medeltida företeelse, medan andra är mer knutna till en viss person.

Uppsatsen "**Några medeltida hästnamn**" tar upp de enda husdjursnamn som vi känner till från medeltiden, nämligen tretton namn på hästar. Tre typer låter sig urskiljas: 1) namn som anger någon egenskap hos djuret i fråga, t.ex. *Stjärnblick*, 2) enkla bondenamn, t.ex. *Väste* och 3) namn som betecknar en art av hästar, t.ex. *Gångefålen*.

Intressant är a) att hästnamnen endast verkar förekomma i testamenten under medeltiden, b) att bara en häst (någon gång två) hos varje ägare kallas vid namn samt c) att hästnamnen i stort sett upphör vid 1300-talets mitt. Vad det sistnämnda förhållandet beror på låter sig inte utan vidare fastställas. Kanske spelade dåtidens pandemi (digerdöden) in, kanske att riddartiden närmade sig sitt slut (eller kanske var orsaken en kombination av dessa båda förhållanden).

Sköldebrev för Nils Gregersson 1457

Uppsatsen "**Svenska sköldebrev från medeltiden**" presenterar 33 bevarade sköldebrev. Ett sköldebrev gav en person rätt att använda en viss vapenbild. Sköldebrevet skrevs på pergament och i brevets mitt finns det en färglagd teckning av den aktuella vapenbild. Runt om denna bild finns brevtexen, som bland annat i ord beskrev vapenbild. Det äldsta av de presenterade sköldebreven är från år 1420. Breven är alltså relativt sena och avser lågadel. Högfrälset representeras inte här. Där hade man fått sina vapenbilder långt tidigare, i något fall före medeltidens början. Det är viktigt att konstatera att sköldebreven utfärdades av kungen eller av riksföreståndaren (i något fall av riksrådet).

Uppsatsen "**Halvdan och runristningen i Hagia Sofia**". Här befinner vi oss i 1000-talets Istanbul (forna tidens Konstantinopel och vikingarnas Miklagård), närmare

Sköldebrev för Peter Matsson 1480

bestämt i moskén Hagia Sofia (tidigare museum och moské), på 1000-talet kristen kyrka. (I fonden finns det fortfarande en bild av Maria och barnet.) På den södra läktaren finns det en runristning i marmorn på den 30 centimeter breda balustraden. Av ristningen har hittills endast lästs det inledande ordet *Halvdan* (skrivet *Alvdan*), som bör vara ristarens namn. Han var troligen en svensk varing (eller varjag), som ingick i den östromerske kejsarens hird. Forskningen tänker sig att Halvdan vid det aktuella tillfället vaktade kejsaren under en gudstjänst i kyrkan och hade tråkigt på läktaren och därför ristade. Jag finner att man kan läsa hela ristningen och tolka den 'Halvdan högg (=ristade), ung man, stor i Miklag(ård)'. Slutet saknas, vilket inte beror på slitage. Kanske Halvdan blev avbruten i sitt ristande.

Man kan fråga sig varifrån i Sverige Halvdan kom. Orden "Halvdan" och "högg" visar bortfall av inledande *h*. Detta språkdrag finns bland annat i Uppland. Det viktiga här är att försöka läsa hela texten. Kanske inte allt bli rätt, men man har i alla fall hjälpt forskningen en bit på traven.

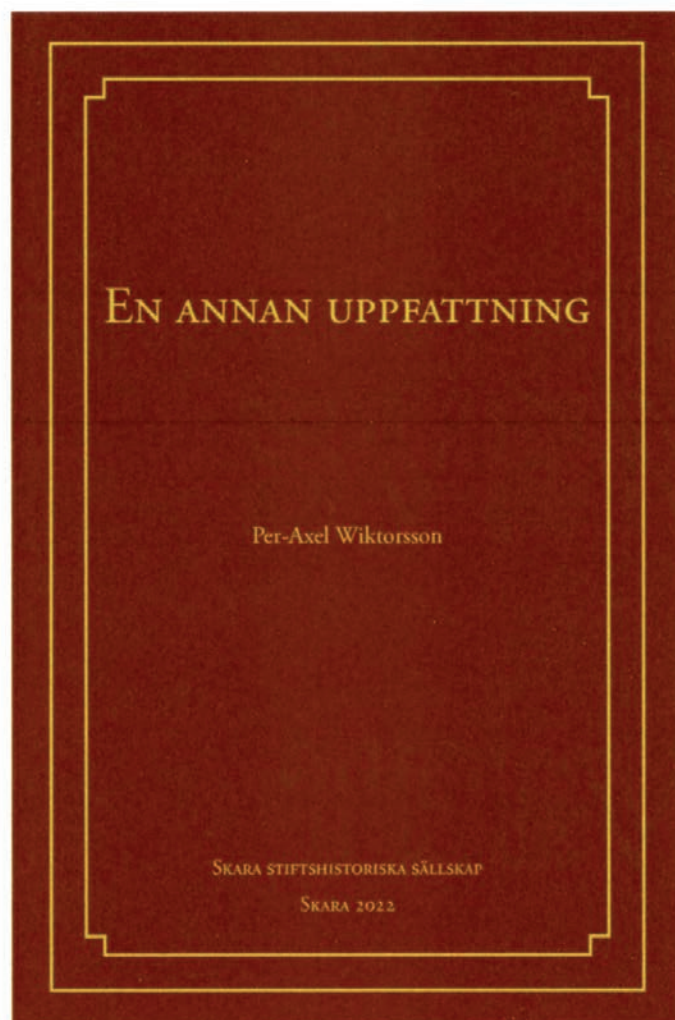
Uppsatsen "**Johan Magnusson och runstenen i Orléans**" handlar om en vid 1800-talets början förlorad och dessförinnan dåligt avbildad runsten i Orléans i Frankrike, en stad känd för sitt medeltida universitet med juridikstudium. Johan Magnusson (Magnus Marinassons ätt) kom från Södermanland, var kanik i Uppsala 1304 och studerade i Paris och Orléans men insjuknade, skrev sitt testamente 1307 och avled samma år. Hans bröder Nils och Ingevald var hans medstudenter. De återvände till Sverige och blev så småningom båda domprostar i Strängnäs, Nils 1323–1350 och Ingevald 1350–1352.

Runristningen är på latin. Den har ansetts vara en förfälskning (så senast i tidskriften *Populär arkeologi* 2019), men den är äkta.

Inskriftens årtal M III ^c III & 4 har tolkats 1364. Tecknet & har tolkats som '3 x 20', men det skall tolkas *et* 'och'. Vi får årtalet 1307, Johan Magnussons dödsår. Stenen säger sig vara rest över en Johan(nes) Christianisa[ti]. Christianisa[ti] kan vara en felläsning för 'kristen född'. Formen följs nämligen av landskapsnamnet *sudermanie* 'Södermanland'. Ett ord *borigis* har tolkats 'borgare', men det kan vara en felläsning för *parisis* 'från Paris'. Vi får en inskrift som i översättning lyder: 'Här vilar Johan, kristen, född i Södermanland, studerande i Orléans och Paris. Här sörmländska bröder, studerande vid universitetet i Orléans reste stenen'. Nils och Ingevald reste alltså monumentet över sin broder.

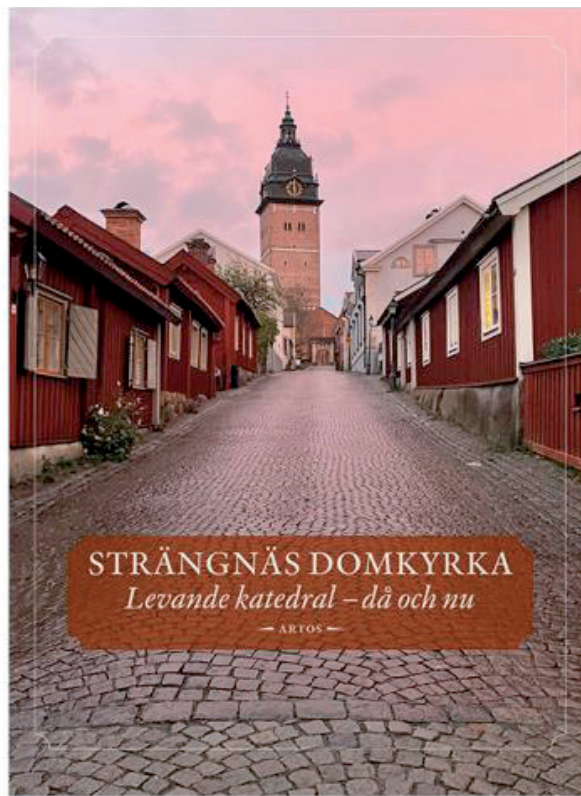
Man lär av detta att man vid en svårtydd text måste veta vad det skall stå i texten för att kunna tyda den (Jan Liedgren).

Uppsatsen "**Var utfärdades den s.k. Dalaborgstraktaten?**" handlar om hövitsmannen på Dalaborg, marsken Erik Kettilsson (Puke) och hans roll, när tolv av rikets stormän utfärdade den s.k. Dalaborgstraktaten (på norskt språk) den 22 mars 1388 (till stöd för drottning Margareta mot kung Albrekt av Mecklenburg). Följande dag (den 23 mars) intygade Erik i ett brev (också på norska) skrivet på Dalaborg att traktaten utfärdades 'ogh jag själv närvarande var'. Detta har tolkats 'och jag själv närvarande var'. Traktaten hade i så fall skrivits på Dalaborg. Men brevet är som sagt skrivet på norska och uttrycket skall tolkas 'som om jag själv närvarande var'. Traktaten måste alltså ha skrivits någon annanstans, troligen på borgen Bohus. Samma skrivare skriver traktaten den 22 mars och brevet följande dag. Kunde han färdas de tio milerna mellan Bohus och Dalaborg på ett dygn? Expertisen menar att det var fullt möjligt att rida sträckan så snabbt med lämpliga hästbyten efter vägen. Dalaborgstraktaten skrevs alltså troligen på Bohus.

Vacker bok om Strängnäs domkyrka

Att besöka Svenska kyrkans 15 domkyrkor är en historisk vandring från romantik till nygotik, från Lund till Luleå. Det finns tydligen människor som tävlar i att besöka så många domkyrkor som möjligt på kortast möjliga tid.

Även utan att stressa så kan man kring Mälaren på en dag besöka tre stora gotiska katedraler, byggda i tegel. Det handlar om Uppsala, Västerås och Strängnäs. De tre påbörjades alla under ungefär samma tidsperiod i mitten och slutet av 1200-talet och så som de ser ut idag är de resultatet av århundraden av byggnadsverksamhet.

Strängnäs stift omfattar landskapen Södermanland och Närke. I stiftet finns betydligt större städer som Örebro, Eskilstuna, Nyköping och Södertälje. Strängnäs var länge ansedd som en sömning kyrklig metropol och regementsstad. Men Strängnäs är idag en snabbt växande kommun. Allt fler ser domkyrkan som "sin". En del av Strängnäsborna får komma till tals kring sin relation till domkyrkan.

De senaste åren har det utkommit flera intressanta böcker om våra domkyrkor. Våren 2022 var det dags för en ny och mycket vacker bok om Strängnäs domkyrka. Underrubriken är *Levande katedral – då och nu*. Utgivningen genom Artos & Norma bokförlag garanterar en bok väl formgiven av Magnus Åkerlund, med många vackra illustrationer i färg och ett behändig format. Förutom Strängnäs stift och domkyrkoförsamling har en rad fonder och stiftelser bidragit med tryckningsbidrag.

Det finns då anledning att jämföra med andra domkyrkeböcker. Om Uppsala domkyrka har nyligen utkommit nio volymer i serien *Sveriges Kyrkor*. Även Strängnäs domkyrka har tidigare behandlats i denna serie. 2019 utkom en monografi om Västerås domkyrka av Fredric Bedoire.

Strängnäs boken drar förstås nytta av de fem volymerna i *Sveriges Kyrkor* som utkom 1964–1982. Det här är en insats av många författare under redaktörskap av docenten i kyrkohistoria Klas Hansson och domkyrkopedagogen Carina Öjermo.

Ambitionen är att ge något som presenterar domkyrkan, mellan den tunna vägledningsbroschyren och de fem volymerna i *Sveriges Kyrkor*.

Boken har många kapitel och jag kan inte presentera alla här. Men det är en lång rad sakkunniga författare som engagerats. En god blandning av teologer, konstvetare, textiltvetare och språkvetare.

Jakob Lindblad skriver i bokens längsta kapitel om kyrkans byggnadshistoria. Stina Fallberg Sundmark skriver om kalkmålningarna och deras budskap och Carina Jacobsson om kyrkans mest berömda prydnad, högaltarskåpet från Bryssel.

Klas Hansson skriver om de många påtagliga minnen av Vasatiden och Stormaktstiden som ryms i Strängnäs domkyrka, och domkyrkoorganisten Torvald Johanssons ämne är förstås musiklivet i kyrkan genom tiderna.

Strängnäs domkyrka är också ensam om i Sverige att ha ett separat domkyrkobibliotek, som ännu förvaras i själva kyrkan. Det presenteras av Elin Andersson. I de andra stiftstäderna integrerades domkyrkobiblioteket i stifts- och landsbibliotek.

En bok som denna kan inte bli ohanterligt tjock och det gör förstås att det kan finnas en del som saknas. Två områden som skulle ha varit viktiga att ha med är dels om domkyrkan som stiftets centrum, dels om gudstjänstlivet i kyrkan ur ett långtidsperspektiv. Det senare kräver nog ganska mycket källforskning.

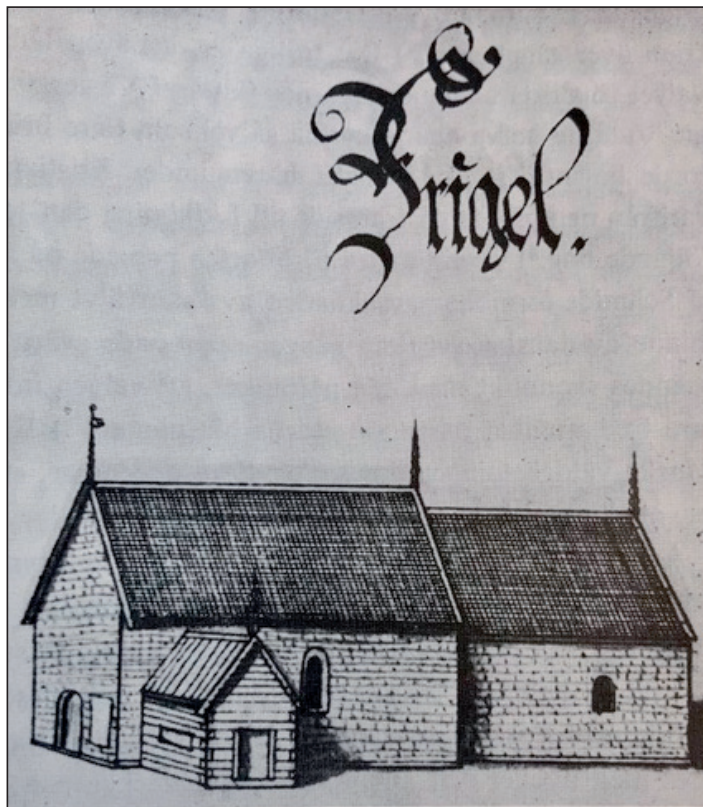
I Alf Henriksons och Birger Lundqvists bok *Erikskata* från 1950 finns en intressant notis kring deras besök i Strängnäs domkyrka. Kyrkan tycks ha varit låst på vardagar och det är högst motvilligt som en vaktmästare låser upp. Var detta det vanliga vid denna tid?

Sådana här folkbildande och lättillgängliga böcker om kyrkor kan vi aldrig få tillräckligt av. Förhoppningsvis väcker boken nyfikenheten hos fler att lära sig mer om Strängnäs domkyrka – kanske även för mer forskning.

Carl-Johan Ivarsson

Friels kyrka – helgedom i snart 1000 år

Friel i Peringskiölds Monumenta

I år är det femtio år sedan boken *"Tun, Friel och Karaby – en hembygdsbok"* utgavs av Tunbygdens Hembygds- och Fornminnesförening under redaktörskap av Erik L. Johansson. Denna bok på över 500 sidor rymmer en ovärderlig kulturskatt inte minst för oss – bygdens barn, som numera är hänvisade till förskingringen. När man som läsare lägger en mosaik av kunskaperna från bokens insiktsfulla artiklar och skeenden i vårt lands historia, med kärleken till hembygden som en extra dimension, blir boken man ofta bläddrar i en klenod. Här är ett försök att med hembygdsboken som utgångspunkt, presentera en kort rapsodi kring Friels kyrka, dess historia och församling.

I nästan alla kyrkobeskrivningar förs man av kunniga kyrkohistoriker och antikvariskt bevandrade, från gammal tid via en mängd årtal då kyrkan förändrats, till hur den ter sig i vår egen tid. Det kan ju vara nog så intressant, men det är mera sällan denna tidsresa fångar kyrkans betydelse för bygdens folk och hur den och församlingen påverkats av historiska skeenden.

Vi glömmer lätt bort att för bara några mansåldrar sedan var kyrkan och det den representerade av mycket större betydelse för människornas dagliga liv än vad så kallade sociala medier är idag. Kyrkan var där man möttes både andligt och fysiskt. Man firade gudstjänst och på kyrkbacken dryftades världsliga, gemensamma frågor av alla de slag. Man möttes till fest och vid sorg. Naturligtvis blev händelser i och omkring kyrkan ibland till anekdoter, ibland till glada eller tragikomiska minnen.

I sin snart tusenåriga historia har Friels kyrka naturligtvis genomgått många och omfattande förändringar. Av dessa har några skett efter våldsamma händelser som vi normalt inte förknippar med det gamla trygga Sverige. Frielsborna har fått kämpa för sin kyrka. När Friels församling numera rent organisatoriskt inte längre finns kvar, står hon ändå där som

en symbol över sekler av frielsbors tro och oförvägna, envisa kamp.

Namnet Friel betyder, eller stammar från *Frös* eller *Fröjas* helgedom och det anses sannolikt att en fornnordisk helgedom, som varit ägnad till dessa asagudar en gång låg på den nuvarande kyrkplatsen. När kyrkan byggdes är inte känt, men Hilding Lillieroth, kyrkoherde i Tun 1940–1968 skrev: *"Om Frielsborna även på den tiden var mer benägna än sina grannar att hänga fast vid gammal sed och tradition, så bör övergången från asatron till kristendomen ha kommit något senare i Friel än i Tun och Karaby"*. Nu skall det sägas att Hilding – han kallades i dagligt tal vid förnamn i bygden – inte alltid fick det som han ville i Friel, och därför kanske tog chansen att ge oss frielsbor en pik i sina i övrigt mycket intressanta artiklar i hembygdsboken. Nåväl om vi av detta förmodar att kyrkan byggdes efter de i Karaby och Tun så torde den tillkommit en god bit in på 1100-talet.

Den ursprungliga kyrkan var såvitt känt av medeltidens "standardmodell" om uttrycket tillåts. Inte så stor precis – 22 fot lång och 21 fot bred – men sannolikt var heller inte antalet församlingsbor så stort. Den hade de tidstypiska rundbågiga, romanska fönstren, ett på sydsidan och ett på koret. En senare tillbyggnad gjorde den väsentligt större allt i allt 57 fot lång och tillbyggnaden var 28 fot bred. Att frielsborna redan dåfortiden var starka människor som gjorde saker och ting ordentligt kan vi sluta oss till utifrån vad som kan läsas i assessorn i Antikvaritetskollegium Johan Hadorphs *"Resanteckningar om Läckö grefskap"* från 1669: *"Frijel är en fast och välmurad gråstens kyrka, har vacker muur uthan till. Dher finnas rätt många stora gråstenar i den kyrkian på alla sijdor, och under fundamentet, som nog uthvijsar, huru starkt folck har fordom dagz varit, som hafva mäcktat så stora stenar framföra och i mmur sättia, dhett kan ock fuller nu sammaledes skie, men aldrig af en by allena, som detta är."*

Vi vet alltså ganska väl hur kyrkan såg ut. Om det medeltida församlliv i just Friel vet vi däremot inte mycket. Kanske satte Cistercienserklostren i Varnhem och Gudhem ett visst avtryck i bygdernas kyrkoliv, men för den enskilde bonden och de andra i Friel var nog dagarna mest en fråga om att knoga på, så det fanns mat på bordet och värme i spisen. Man gick säkert i mässan när sådan hölls. Dopet, bikten, konfirmationen, nattvarden, äktenskapet och till sist de sjukas sakrament det vill säga det som ibland kallas den sista smörjelsen var viktiga också för våra katolska förfäder. Den första, och ende katolske, prästen vi känner till var Haldorus som verkade omkring 1340. I Riksarkivets *"Svensk Diplomatorium"* framgår det nämligen av ett pergamentbrev från 1339 att *"Dominus Haldorus de Tun"* insattes av *Algot de Thoddene* såväl till testamentstagare som testamentsexekutor. Om Friel hade en egen präst eller kaplan vet vi inte. Inte heller kan vi säkert veta om det altarskåp från 1400-talet med tre träskulpturer i ek föreställande Gud Fader, ett manligt och ett kvinnligt helgon som finns i kyrkan har funnits i just Friels kyrka från början. Att det har funnits i kyrkan mycket länge vet vi, men när det kom dit är okänt.

Det är först från sista delen av 1500-talet som vi ur historiens skuggor kan få en aning om vad som timat. Reformationen, som var en minst sagt omtumlande och dramatisk period av vår historia, kom att för alltid förändra hela samhället. Den riktigt stora förändringen för Friel – vid sidan av reformationen naturligtvis – var inget mindre

Friels kyrka. Målning av Regina Kyhlberg

än en tragedi av värsta slaget. Det var 1612 som Friel hemsöktes av kriget. Kalmarkriget mellan Danmark och Sverige rasade från 1611 – 1613. I februari 1612 hade slätten mellan Nossebro och Skara härjats. Den 7 februari brändes Skara, landshövdingeresidenset Skaraborg och Brunnsbo biskopsgård innan danskarna jagades på flykten.

I början av juni samma år marscherade en här av danska och tyska legoknektar under Kristian IV åter upp längs Göta Älv. Styrkan var välutrustad med pikar och musköter och bestod av ena raa sällar – legoknektar från Danmark och Tyskland. Rena rövarbandet, som mest slogs för att som yrkessoldater få chansen att plundra för byte. Det passade kung Kristian utmärkt, vars syfte var att förstöra allt som fanns i Västergötland och därmed förhindra att landskapet skulle kunna användas som uppmarschområde för svenskarna. En truppavdelning kom via Trollhättetrakten och slog läger vid Sätenäs. Den 15 juni gick man mot Lidköping. Friel plundrades. Kyrkan brändes och man stal klockan från klockstapeln. Vi vet numera ganska väl hur det brukar gå till när en soldatesk löper löpsk i ett rus av hämningslös plundring. Det som lite torrt brukar kallas terror mot civilbefolkning är inget annat än urskillningslöst våld. Våldtäkter, mord och stöld av allt som går att ta. Hus och gårdar bränns. Brunnar förstördes – ofta genom att man slängde döda och lemlästade människor och djur i dem.

I de rykande ruinerna av kyrkan stod bara väggarna med de stora stenarna kvar. Hur många frielsbor överlevde? Vad

blev det av dessa arma människor? Vi vet inte. Såren efter danskarnas härjningar var djupa. Ännu i min barndom på 1950-talet kunde vi ungar hotas med ”dansen” om vi inte uppförde oss ordentligt. På kontoret hemma på Frielsberg låg flera kanonkulor och mindre kulor som genom åren plöjts upp på åkern väster om Väregårdsbacken. Någon form av skärmytsling måste alltså, utöver plundringen, ha ägt rum i Friel. Ganska säkert finns fler föremål från dessa händelser gömda i marken runt om i Friel.

Man bör hålla i minnet att 1600-talet var en hård tid. Sverige låg nästan oavbrutet i krig och ständiga utskrivningar av nya soldater dränerade bygderna på redig arbetskraft. Lägg därtill att, något som ofta förbises, var den tidens klimatförändring. Det förtjänar att tänka på, att när vi i vår tid går mot en smula varmare och därmed mera gynnsamt klimat för växter och djur och aldrig någonsin sedan den senaste istiden haft en så stor biologisk mångfald, var 1600-talet raka motsatsen. I de eviga, naturliga pendelslagen mellan kortare kallare och varmare perioder mellan istiderna hade 1600-tals människorna dubbel otur. Vissa år var vintrarna så hårda och långa att inte ens kornet hann mogna på åkrarna. Man kan ju livligt föreställa sig den nöd som orsakades av ofred och det som kom att kallas Den Lilla Istiden.

Men tiden gick också för de kvarvarande frielsborna. Vi vet att kyrkan ganska snart återuppbyggdes, åtminstone hjälpligt, men så sent som 1669, alltså femtiosju år efter branden skrev Hadorph: ”...inne i kyrkan är rätt skröpligt att syna”.

ibland var det en hel del ganska pikanta händelser runt kyrkoherdarna. En av dem, *Olavus Nicolai*, blev sinnessjuk, skildes från tjänsten och flyttade till Digrid i Friel. Det var 1663. Hans efterträdde av sin måg *Olavus Petri*. Hans tjänstetid kom att vara i nästa fyrtio år 1633–1671. Förutom en del bråk med svärfadern, som gärna ville ha sin tjänst tillbaka, förflöt åtminstone de första tjugo åren lugnt. Men säg den frid som varar evigt... I nådens år 1652 tillsattes den första komministertjänsten i pastoratet. Friel fick sin första komminister *Magnus Johannis* (Måns Johannes). Kyrkoherden skulle avlöna komministern med 10 daler silvermynt, och när lönen efter fem år utbyttes mot halva Stommen i Friel, var kyrkoherden skyldig sin komminister 30 daler. Och inte kunde de heller samsas om Stommen. Så sent som 1663 var skulden ännu obetald och de bråkade ständigt om Stommen. Inget vidare bra samarbetsklimat som det heter numera.

Måns Johannes var nog inte alldeles lätt att tas med heller och hans leverne var kanske inte alldeles oförvitligt. Det förekom många klagomål mot honom till domkapitlet och andra instanser genom åren. Ett av dem rörde hans hetsiga humör och att han var ”oredig och trätosam”. Ett annat klagomål rörde hans ”kokerska” Karin Månsson som han uppenbarligen levde i synd med. Det var ju helt otänkbart att något sådant skulle kunna accepteras vid den tiden. Den historian gav grogrund till en anekdot som berättades länge i församlingen, ja den kan kanske fortfarande höras då och då. Man försökte nämligen att få komministern att ta Karin Månsson till hustru och därmed så att säga lösa problemet på enklaste sätt. Detta motsatte sig Måns eftersom han hävdade att beskyllningarna endast ”voro av hans missgynnare och av illvilja honom påbördade”. När det så framfördes att man ansåg sig veta att de delade dragsoffan om natten, svarade Måns att det kunde så vara, men sofflocket sattes som avdelare i mitten. På frågan vad som skedde om frestelsen ändå blev för stor svarade Måns, en smula obetänksamt får man väl säga: ”- Ja, då tar vi bara bört bräa...”.

Församlingen tröttnade på Måns och begärde att få bli av med honom. Riktigt vad som hände vet vi inte men 1667

dyker han upp som komminister i Kinne-Kleva. Där gick det också galet, han blev suspenderad och återfick aldrig något ämbete.

Till ny komminister i Friel förordnades 1670 *Ericus Laurentii Widhemius*. Hans hustru Sigrid f. Rhodin var dotter till kyrkoherden i Råda. Nu blev det lugn och ro åtminstone i Friel. Från detta prästpar härstammar invånarna i Friels prästgård i ytterligare tre generationer fram till 1796. Deras son *Laurentius* (Lars) som tog sig efternamnet *Frigell* (efter Friel som då skrevs Frigel) efterträdde sin far som församlingens komminister 1694 och förblev i denna tjänst i tjugonio år ända till 1723. Han efterträddes i sin tur av sin måg Johan Carlmark som också han upprätthöll sin tjänst länge – trettiosju år – ända till 1760.

Inte minst med hänsyn till de ofta återkommande kyrkoherdeskiftena i Tun, samt ideliga oenigheter om det mesta, var vad vi kan utläsa sentimentet i Friel att man i allt högre grad önskade odla sin egen församling. Kyrkan var som vi redan vet i ett ganska *skröpligt* skick och var säkert i stort behov av reparation och renovering. Vem eller vilka som var de huvudsakliga finansiärerna bakom den omfattande renoveringen som påbörjades under 1720-talet är okänt. Efter Karl XI reduktion 1681 återfördes Friels skatte- och kyrkohemman till kronan, medan adeln fick behålla sina frälsehemman. Adelsläkter som Ulfsparre, Stenbock, Ugglå, Lillie, Pistolskiöld, Ribbing och Posse var alla välbeställda och en kvalificerad gissning är nog att dessa, som var ägare till de många frälsehemman i Friel, var betydande bidragsgivare. Begreppet "*Noblesse oblige*" som i korta drag betyder att adelskapet sträcker sig utöver rätt och stånd till att också kräva att människor som har en sådan status skall uppfylla sociala skyldigheter. Allt efter som adelns privilegier urvattnades tog många av de nya förmögna i borgerskapet till sig denna tradition. Numera är denna dygdighet dock sällsynt.

I vilken ordning de olika reparationerna och förbättringarna gjordes är osäkert. Vi vet dock att kyrkan vitrappades både ut- och invändigt. Men som ofta med den gamla tidens hantverksmästare lämnade de även i Friel en del ledtrådar till eftervärlden. Kyrkan fick takmålningar troligen föreställande Kristi himmelfärd och – här är ledtråden – en inskription som berättar att kyrkan efter en ansenlig reparation på 1720-talet fått en ny altartavla och blivit utsirad med vacker målning år 1737.

Just altartavlan är intressant. Var kommer den från? Hur hamnade den i Friel? När jag gick i Tuns skola i början av 60-talet fick vi lära oss att den var ett krigsbyte från Tyskland. Att den är ett krigsbyte kan vi nog utan tvekan sluta oss till, däremot är den ganska säkert dansk och inte tysk. Också ganska säkert kom den till Sverige långt innan den hamnade i Friel. Under Karl X Gustavs krig under 1650-talet erövrades nästan hela Danmark. Till Sverige skickades bland mycket annat en stor mängd tavlor och konstföremål. Dessa skatter utplacerades sedan där behov ansågs föreligga. Överst på tavlan ses den uppståndne Jesus Kristus sväva i himlen med

en dansk flagga. Just den bilden är rätt vanlig i dansk kyrklig och profan konst från den tiden. Det stammar i sin tur från myten om hur Dannebrogen, den danska flaggan, föll ner från himlen år 1290 under slaget vid Lyndanise vid dagens Tallinn och räddade Danmark från ett hotande nederlag. Nu kan man kanske tycka att det skulle vara svårt för frielsborna att behöva se en dansk flagga i sin kyrka med tanke på vad de var utsatta för år 1612. Men så såg man inte på tingen förr i tiden. Det var inte en fråga om hämnd, för den skall som bekant lämnas i Guds händer, utan mera som ett "skadestånd" för tidigare vållad skada. För övrigt var nog händelserna som inträffade för 125 år sedan, 1612, ganska långt borta i historiens skuggor för 1730-talets frielsbor. Vem tänker idag så mycket på vad som hände i Friel för mer än hundra år sedan?

Vi gör ett hopp i historien fram till 1830-talet och stöter då på en debatt som nog kan kännas igen i vår egen tid. Allt kom sig av stadgandet i en kungörelse från Kungl. Maj:t om sammanbyggnad av kyrkor. I korthet menade man att det fanns för många kyrkor och att underhållet av dessa var alldeles för dyrt. Bakgrunden till detta är en lång historia, men det korta av det långa är att det till sist beslutades att Tuns kyrka skulle byggas om och att kyrkorna i Karaby och Friel skulle – för att använda ett modernt uttryck – ställas av. Om detta blev det, utan att överdriva, stor osämja i pastoratet. Vid en sockenstämma med pastoratet den 19 maj 1833 utvecklades motiven, för en sammanbyggnad. Det var de gamla vanliga ekonomiska argumenten och sådant som att "*för den som älskar att höra Guds ord är denna kyrkväg icke för lång*". Om annexkyrkorna, av vilken Friels kyrka var den ena sades de vara "*till stor del nedsjunkna i jorden, äro bristfälliga, trånga, mörka och dystra,*" Bluff och båg tyckte frielsborna men det som verk-

Friels kyrka interiör

ligen upprörde dem, för att uttrycka det milt, var att det i protokollet anfördes att de "*yttrade ett häftigt motstånd*" men att detta "*icke fanns grundat på annat än okunnighet, fördom och självlöshet*". Senare i processen beslöt det till och med att kyrkorna i Friel och Karaby skulle raderas! Nu var luntan tänd! Trots beslutet om sammanbyggnaden anhöll friels- och karabyborna 1847 hos Konungen att få behålla sina kyrkor, att där skulle hållas gudstjänst varannan söndag "*varjämte de förklarade sig villiga att både underhålla sina egna*

kyrkor och bidraga till moderkyrkans underhåll". I hela den långa processen som slutligen ledde till att kyrkorna i Friel och Karaby återupprättades finns många vändningar och detaljer som vittnar om frielsbornas envisa kamp för sin kyrka. Man lyckades till sist att med enträget och målmedvetet arbete få till stånd ett beslut som i stora drag överensstämde med de yrkanden man inkommit med. Kyrkan var räddad! Under tiden hade kyrkan underhållits nödtorftigt. Och redan innan Kungl. Maj:t den 25 maj 1883 slutligen gav sitt nådiga tillstånd till återupprättandet, hade frielsborna lagt grunden till det blivande tornet! 1884 revs den gamla klockstapeln och tornet byggdes. Stenen i tornet – som ju står där än idag

– kom från Källeberget som ligger på kyrkans mark. Stenkörsborna utfördes av församlingsborna. Det lades också en kalkstenssockel med sten från Hellekis. 1889 skänktes en värmeugn som eldades med ved.

Att grunden till tornet och kalkstenssockeln var lagde med sedvanlig ”frielsk” noggrannhet var nog en väldigt lycklig omständighet. Söndagen den 23 oktober 1904 inträffade nämligen ytterligare en dramatisk händelse i kyrkans historia. Ungefär klockan halv tolv, mitt under pågående gudstjänst inträffade det så kallade Kosteröskalvet. Det var det kraftigaste jordskalv som drabbat Sverige i modern tid. Det var prosten Karl Josef Bobeck som förrättade gudstjänsten, han var mitt i sin predikan när skalvet kom. *”Det knakade i läktarens trävirke, som om det skulle vridits sönder, och predikstolen skakade märkbart... Folket blev förskräckt, och många skyndade ut ur kyrkan – t.o.m. genom korfönstren...”* Lite senare när det hela lugnat ner sig kunde gudstjänsten avslutas i god ordning. Min farfar berättade ofta om den händelsen. Orsaken till att flera kyrkobesökare till en början flydde genom fönstren var att det inte gick att få upp dörrarna till vapenhuset. De hade satt sig, och de var först sedan några kraftiga drängar från Ledsgården lyckades få upp dem som man kunde ta sig ut den vägen. Det var nog i dubbel bemärkelse en omskakande upplevelse, för många. Att frielsborna ändå är ganska ”jordfasta” och inte saknar humor också i en stund som denna, tycker jag framgår väl av vad min farfar brukade berätta. En lite äldre änka som han hjälpte ut sa nämligen lakoniskt *”- Jaha, om detta ä yttersta dagen, så kommer la min gubbe öpp nu kan tänka.”* Så illa var det lyckligtvis inte men kyrkan fick en del skador som efter några år var en av orsakerna till att det redan 1938 återigen var dags för en omfattande renovering.

Nu fick kyrkan den exteriör och interiör som med endast små ändringar alltjämt råder. En liten kuriositet från den renoveringen är den medeltida ljusstake som särskilt vid juletid – åtminstone i min barndom – spred sitt ljus i kyrkan. Den återfanns av min faster Gudrun Seitz i det treskiftade taket i koret när man var i färd med att göra om det till ett valv. Var detta kanske ett minne från ofredsår då man ville skydda sina saker från rov? Nja, menade den tidens antikvarier, så var det nog inte eftersom risken ju var stor att den skulle hittas och dessutom kunna förstöras om kyrkan brändes. Det var nog snarare så att det var där man så att säga gömde den till ”vardags”. Kanske tog en klockare eller kyrkvärd med sig var det hemliga gömstället var i graven. Ingen vet, men medge att det ger utrymme för fantasin.

Ibland har det diskuterats om kyrkans alla ombyggningar och moderniseringar under 1800- och 1900-talen har varit att våldföra sig på det medeltida kyrkorummet. Kanske, men jag tycker nog inte det. Hon är en spegling av inte bara sin egen utan i lika hög grad av sitt lands och sin församlings historia. Hade det inte varit för frielsbornas envishet, tro och handlingskraft hade hon kanske inte funnits kvar. Hon står där bokstavligen *”...byggd till Hans tempel i Norden”*, som det står i den numera alldeles onödigtvis borttagna psalmen. (Sv. psalmbok 1937 Nr 169)

Har ni vägarna förbi Friel så stanna till en stund och låt historiens vingslag för en stund föra er ut i en ödmjuk och tacksam begrundan över våra förfäders tro, hopp och kärlek till sin hembygd.

Jonas Kjellberg

Kommentar till senaste medlemsbladet

När jag läser senaste medlemsbladet finns en hel del, som jag minns från min barndom. Biskop Gustaf Ljunggren träffade jag flera gånger, eftersom han var nära vän till min pappa, Ernst Carlsson, som var kyrkoherde i Sävare 1932–56.

Min syster Gudrun började i Skara Högre Allmänna Läroverk 1939, men drabbades av en svår lunghinneinflammation den första vintern och fick ligga till sängs ganska länge. Biskopen erbjöd henne att bo i den då nybyggda biskopsgården, där hon bara hade 100 meter till skolan. Det var ju generöst men Gudrun, som alltid var en självständig flicka, satte sig några dagar senare på tåget till Vinninga. Pappa Ernst fick ringa biskopen och be om ursäkt men han hade full förståelse för att hon ville bo hemma.

Vid återinvigningen av Skara Domkyrka 4 december 1950 var jag med och som aktiv i församlingen fick också en lärarinna följa med. När vi kom till ingången fick bara två av oss komma in, men pappa Ernst talade så starkt för sin fröken att ”nåd fick gå före rätt” och vi tre fick sitta långt fram till vänster. En gammal prästman gick fram till sin plats i koret och pappa berättade att det var Paul Nilsson, som skrivit Västgötsången.

Biskop Ljunggren hade redan drabbats av en sjukdom, som alltså ändade hans liv ett år senare. Jag såg att han stödde sig på kräklan och hade svårt att stå. När han dog ett år senare fick vi reda på det i radions nyhetssändning och jag minns att pappa grät, vilket var mycket ovanligt.

Pappa tillhörde ju den ”gamla stammen” som fortfarande läste bibeln på grundtexten (hebreiska och grekiska). Han hade inte läst engelska på skolan, som var Fjellstedtska i Uppsala, men han hade anmält sig till ett prästmöte på Island, där man skulle kunna förstå engelska, så han skickade efter en kurs med grammofoon, men han blev sjuk och dog den 6 november 1959, samma datum som hjältekonungen.

På ett prästmöte i Skara frågade biskopen hur många som kunde nacka en höna. Pappa var den ende, som kunde detta förutom biskopen. Vi hade biskopsvisitation, då både biskopen och domprosten Rudberg var med. Jag gick i folkskolan och vår lärare hade en kristendomslektion, som imponerade mycket på biskopen. ”Vissa är födda till lärare” sa han till pappa.

Ernst Carlsson hette ju min far, som hade en dotter, Gudrun och en son, Gunnar, mina syskon. En lärare i Skara läroverk hette också Ernst Carlsson med en dotter Gudrun och en son Gunnar. Detta kan ha påverkat oss syskon att anta namnet Hjertén, mammas flicknamn. Min morfar Johan Ferdinand tog namnet Hjertén, när han började studera. Han tillhörde den första studentkullen i det nybyggda läroverket i Skara 1872.

Han var komminister i Korsberga, där han konfirmerade Ernst Carlsson 1903, som efterträdde honom som kyrkoherde i Grolanda tolv år efter hans död. Johan Ferdinand Hjertén prästviges 1878 av biskop Beckman, som kom från stiftet. Han var tidigare biskop i Härnösands stift, som omfattade hela norra Sverige.

Min far prästviges av biskop Hjalmar Danell 1916 och installerades av Danell som kyrkoherde i Grolanda 1922 och i Sävare 1932. Vid kyrkoherdevalet i Grolanda vann först Carl Johan Ljungberg, men valet överklagades och vid tingsrätten i Floby beslutades att underkänna valet, som fick göras om, då Ernst Carlsson valdes. Han var stiftets yngste kyrkoherde.

Lars Hjertén

En prästsläkt från Västergötland

Flistads 1100-talskyrka

Några kyrkohistoriska-genealogiska glimtar ur en västgötsläkts historia.

Inledning

Kyrkohistoria kan skrivas på många olika sätt. Utgångspunkten kan vara rikskyrkans agerande genom Riksdag och Regering, ärkebiskopen och kyrkomöten, årtal och statistik. Eller den kan vara stiftens utveckling med dess biskopar och domkapitel, präster och prästmöten, andliga strömningar och kyrkliga traditioner. Eller den kan vara de mer utbredda eller lokalt begränsade väckelsernas historia och deras inflytande på kyrkligt agerande och andliga liv. Kyrkans liv levs dock i de enskilda församlingarna i en samverkan mellan präst och församling med ansvar för både kontinuitet och förnyelse, vilket i sin tur naturligtvis i stor utsträckning styrs av vad som händer i riks- och stifts kyrka och av det inflytande olika andliga strömningar får.

Många präster i vårt land har själva fostrats i en prästgårds-miljö, ofta i flera generationer, och prästmatriklar, herdaminnen och minnesteckningar vid prästmöten är en rik källa till att teckna bilden av den svenska kyrkans historia på gräsrotsnivå. En av de gamla prästsläkterna är min egen "Släkten Hasselberg från Hasslösa" med präster i fem generationer hittills, men genom giften befriad från prästsläkt ända tillbaka till reformationstiden. Detta som bakgrund till att jag vill delge några glimtar ur min släkts historia, inte som om den vore unik eller märkvärdig på något sätt, utan som ett exempel på många liknande, som jag känner bäst till och har tillgång till källmaterial om.

I. Jonas Hasselberg, 1749-1831, kyrkoherde i Flistad 1804-1831.

Den 28 april 1749 föddes Jonas Hasselberg å Kjärragården i Sandhems by i Börstigs socken, Skaraborgs län. Föräldrarna vad därvarande hemmansbrukaren och rusthållaren Carl

Johan Hasselberg, 1714-1796, och Anna Elisabet Lundahl, 1724-1766. Farföräldrar var löjtnant Johan Hasselberg, född i Hasslösa (därav namnet) 1682, död i Börstig 1719, och Annika Börstell, 1670-1750. Morföräldrar var uppbördsman Nils Lundahl, Möne och Helena Nilsdotter Ekberg.

Jonas Hasselberg, som kom att bli den förste prästen i släkten Hasselberg från Hasslösa, var på farmödet av gammal västgötsk prästsläkt. Annika Börstells farfar var Eric Kjellingius, 1611-1786, kyrkoherde i Börstig, varav hans barn tog namnet Börstell, en farbror, Sven Börstell, kyrkoherde i Sandhem, två fastrar gifta med präster och en bror, Johan Börstell, 1678-1741, kyrkoherde i Flistad.

Näst äldst bland nio syskon, varav två avled i späda ålder, och uppväxt i ett till synes välbärgat hem, kunde Jonas beredas möjlighet att studera. Efter att ha genomgått Skara skola och gymnasium blev han student i Uppsala 1774, men fortsatte senare sina studier i Greifswald och promoverades till Magister 1782. Efter fullbordade studier erhöll han befattning som kollega vid Lidköpings skola 1783, samma befattning i *prima classis* i Skara 1788 och i *secunda classis* i Skara 1798. Hans undervisningsämnen var hebreiska, grekiska och latin.

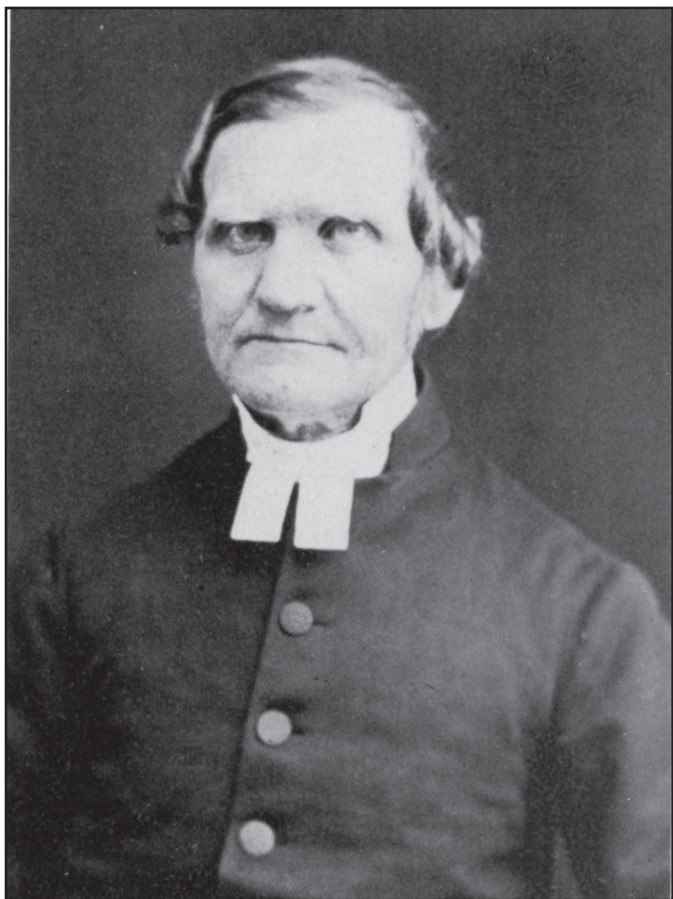
Jonas Hasselberg prästvigdes i Skara Domkyrka den 5 september 1802 av biskop Thure Weidman, avlade pastoraalexamen inför Domkapitlet i Skara 1803 samt utnämndes till kyrkoherde i Flistad 1804. Där hade hans farmors bror tidigare varit kyrkoherde. Han blev prost 1812 och avled 82 år gammal den 6 juni 1831. Liksom många västgöta präster på sin tid utmärktes Hasselberg av en herrnhutiskt färgad fromhet, vilket inte hindrade utan kanske snarare bidrog till att han kom väl överens med och försvarade den kände väckelseprästen Mårten Johan Landahl, som år 1829 blev komminister i pastoratet. Daglig husandakt hölls i hemmet. Ur hans bibliotek bevaras ännu bland annat några läroböcker i klassiska språk, familjebibeln, en bibelkonkordans, Pontoppidans *Collegium Pastorale Practicum* och Johan Arndts *Paradis-Lustgård*. Han var

också road av att snickra och svarva. Han rökte långpipa och hans piphylla med en samling vackra långpipor finns också bevarad.

År 1793 ingick Jonas Hasselberg äktenskap med den 24 år yngre Maria Helena Almgren, 1773-1828. Genom henne tillfördes släkten nytt massivt prästerligt påbrå. Hennes föräldrar var kronofogden i Bitterna Gunno Almgren, 1735-1816, av den kända släkten Almgren från Almesåsen i Ryda, och Inga Kristina Björndahl, född 1735, dotter till komministern i Vånga Claudius Björndahl, 1691-1751, och Cajsa Hasselbom, dotter till kyrkoherden i Järpås, Algot Hasselbom, död 1703, och Christina Brandelius, båda av prästsläkt. Gunno Almgrens föräldrar var häradsskrivaren å Stallbacka vid Trollhättan, Jonas Almgren, 1690-1756, och Brita Christina Rydell, som i sin tur härstammade från Gunno Nicolai, kyrkoherde i Flo, nämnd 1571 och 1593. Nicolaus Gunnonis, kyrkoherde i Ryda 1613-1657, Andreas Erics, kyrkoherde i Ryda 1659-1684, gift med föregåendes dotter och vars barn antog namnet Rydell, bland dem fadern Mathias Rydell, kyrkoherde i Ryda 1705-1735 och gift med Sigrid Detterberg, dotter till Christofer Svensson Lundeblad från Lunden i Ås, son till Sven Andersson, Frugården, Vänersnäs, nämnd 1580.

I Jonas och Helena Hasselbergs äktenskap föddes nio barn av vilka fem uppnådde vuxen ålder, tre döttrar förblev ogifta och barnlösa, medan två söner förde släkten och prästraditionen vidare: Johan Gunno Hasselberg, far till Carl Jonas Erik Hasselberg, avd. III, och Claes Anton Hasselberg, avd. II.

Claes Anton Hasselberg, 1812-1892

II. Claes Anton Hasselberg, 1812-1892, kyrkoherde i Grevbäck 1868-1892.

Bland Jonas Hasselbergs barn födda 1794-1814 var Claes Anton det näst yngsta. Han var född i Flistad den 20 juli 1812. Liksom sin far genomgick han Skara skola och gymnasium och blev student i Uppsala 1833. Studierna gick snabbt, redan 1835 avlade han dimissionsexamen och prästvigdes endast 23

år gammal i Skara Domkyrka den 23 augusti samma år av biskop Sven Lundblad. Sitt första missiv fick han samma år som pastorsadjunkt hos prosten Bernhard Stabeck i Vånga. Pastorexamen avlade han i Skara 1846 och valdes 1851 till komminister i Valstad. Denna tjänst tillträdde han den 1 maj 1853 med boställe på komministergården Otterstorp. År 1868 utnämndes han till kyrkoherde i Grevbäcks och Breviks församlingars pastorat, en tjänst som han tillträdde den 1 maj 1870 och innehade till sin död den 1 oktober 1892.

Claes Anton Hasselbergs personlighet och livsgärning tecknas av prosten J. A. Tunberg i Minnestal över hädangångna stiftsbröder i Skara 1896. Han tecknas som ödmjuk, mild och tillbakadragen. Hans predikan betecknades av dessa hans inre egenskaper. Den var biblisk, evangelisk, ej den brusande stormen utan "det stilla vädret", en hjärtats förkunnelse. I yngre år var han också en framsynt och skicklig jordbrukare, det här var ju fortfarande på den tid då präster livnärde sig på jordbruk och tionde. Hans omsorg om jordbruket på Otterstorp har skildrats i en artikel i *Dimbobygden* av intendent Lars Olof Löf, Göteborgs Historiska Museum. Så småningom bröts hans krafter, församlingsvården måste överlämnas åt yngre medarbetare och de materiella bestyren åt hans praktiska och dugliga hustru. Läsning sysselsatte honom ofta och besök hos gamla och sjuka ville han själv göra så länge han kunde.

Den 21 september 1847 ingick Claes Anton Hasselberg äktenskap med Natalia Clementina Stabeck, 1814-1890, dotter till grosshandlaren i Stockholm Gustaf Stabeck och hans hustru H. Stenhammar. I äktenskapet föddes fyra barn: Klas Bernhard, 1848-1922, astronom, professor vid Kungl. Vetenskapsakademien i Stockholm, Natalia Sofia, 1851-1921, fastighetsägare, Jönköping, Anton Theodor, 1853-1936, seminarieadjunkt, Strängnäs och Maria Henrika Gabriella, 1855-1935, gift med läroverksadjunkten Johannes Karlgrén, Jönköping, och mor till bland annat professorerna Bernhard, Anton och Hjalmar Karlgrén och dottern Anna gift med kyrkoherden Arthur Jonsson, Jakobs församling, Stockholm. Prästlinjen i Släkten Hasselberg från Hasslösa övergick nu till brorssonen Carl Jonas Erik Hasselberg.

III. Carl Jonas Erik Hasselberg, 1856-1938, kyrkoherde i Grundsunda 1898-1938.

I Johan Gunno Hasselbergs, 1808-1886, häradshövdingehem i Östersund föddes åtta barn. Tre av dessa avled i tidig ålder, en vuxen dotter avled ogift och barnlös, medan de återstående efterlämnade ättlingar. Äldsta dottern Maria Kristina, 1851-1926, gifte sig med sedermera kyrkoherden i Borgsjö, prosten Olof Emanuel Arbman, 1847-1921. De fick sex barn, däribland två som blev präster: Arne Arbman, Kyrkoherde i Hälsjö, och Olof Arbman, kyrkoherde i Ragunda, samt en som blev professor i religionshistoria i Stockholm, Ernst Arbman. Bilden av Maria Kristina Arbman född Hasselberg tecknas fint av sonen Olle Arbman i *Min mor*, tredje samlingen, Stockholm 1950. Där finns även glimtar från barndomshem och uppväxtmiljö.

Hemmet präglades av en hälsosam och äkta fromhet, som vid mitten av 1800-talet utgick ifrån kretsen kring väckelseprästen Ernst Arbman i Sunne. Häradshövding Hasselberg höll alltid själv tingspredikan. Började och avslutade tingssammanträden med bön. I sin ämbetsutövning som domare uppskattade han allt slags ärlig övertygelse och var framförallt en fiende till tvångsätgärder på religionens område. Östersunds-Posten skriver i sin minnesruna efter hans död: Han var en god domare, ty han uppfyllde den första av domarens regler, ihågkommande att det ämbete han förde, hörde Gudi till och icke honom själv.

Natalia Clementina Hasselberg f. Stabeck, 1814-1890

God vän med Scott, Rosenius, Ahnfeldt med flera sympatiserade han med den år 1856 bildade, på luthersk lärogrund vilande Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, vars provinsombud han under ett antal år fungerade.

Helgelsekravet betonade han starkt, och alltid hänvisande till den källa, varur kraften till dess efterlevnad alltid måste hämtas. Att dans och kortspel ej förekom i hans hus säger sig självt, ej heller "de brända och destillerande drycker", mot vilka tidens nykterhetsrörelse i samverkan med väckelsen riktade sin kamp.

Inte bara andligt utan också kulturellt var det hasselbergska hemmet tongivande i Jämtlandsmetropolen. Där samlades man till litteratur- och musikaftnar. Själv trakterade Johan Gunno Hasselberg med stor skicklighet flöjt, piano och luta, och han lät sina musikaliska barn tidigt öva musikens ädla konst. Den inverkan han hade på barnen var djupgående, livsavgörande. De var många böners barn, de hade i levande exempel sett vad sann kristendom är, och hans religiösa övertygelse blev även deras.

År 1850 gifte han sig med Charlotta Kinnman av släkten Kinnman från Kinnbäck i Västerbotten. Han fick i henne, fast hon var 20 år yngre än han, en trofast och tillgiven maka, väl skickad att förestå ett hus sådant som hans och att förlåna det en prägel av trevnad, ordning och harmoni.

Det är mot denna bakgrund, som bilden av den tredje prästen i släkten nu kan tecknas. Carl Johan Erik Hasselberg föddes den 16 maj 1856 i Östersund, efter studier i Östersund student i Uppsala 1875, prästvigd i Härnösands Domkyrka den 22 december 1882 av biskop Lars Landgren. Han var kyrkoherde i Grundsunda 1898 till sin död 1938.

I sitt barndomshem fick Carl Hasselberg en grundläggande god och sund kristen uppfostran. Sin utbildning i hemstaden fick han först i Mamsell Thelbergs Privatskola och därefter i

Östersunds Högre Elementarläroverk. I sextonårsåldern genomgick han en religiös kris, som blev avgörande för hans livsriktning och val av levnadsbana. I Uppsala skaffade han sig en gedigen utbildning med både bredd och djup under sju års studier. Kamratlivet liksom sången och musiken betydde också mycket för honom och han knöt här vänskapsband som varade livet ut. Som präst tog han sitt kall på djupt allvar. Sina predikningar utarbetade han mycket noga, de var långa, grundliga och mycket åskådliga. Manuskripten finns bevarade, nu i Tossene prästgård. De präglas av en pietistiskt färgad, lågkyrklig, väckelsebetonad kristendomstyp. Med Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, som var relativt stark i norra Ångermanland, samarbetade han väl. Konfirmationsundervisningen låg honom varmt om hjärtat. Grundsunda församling är stor till ytvidden och gudstjänster i skolor och kapell ute i byarna och fiskelägena var ofta förekommande liksom sjukbuden var många. Hemmet och hemlivet, vänner och gästfrihet vårdades ömt. "En prästgård kan aldrig ha nog av stolar" är ett uttryck som tillskrivits Carl Hasselberg, och en minnestecknare skriver: "Man trivdes i det Hasselbergska hemmet."

Carl Hasselberg var också forskare, vetenskapsman och skald, samtidigt som han omsorgsfullt skötte sin prästtjänst. Han var en av pionjärerna i turismens barndom, gav uppslag till den första av Svenska Turistföreningens fjällstationer, Västra Årjäl, utstakade och kartlade vandringsleder i fjällen och utarbetade den första fristående turisthandboken för Jämtland och Härjedalen, STF 1904. Vid Prästmötet 1911 utsågs han till praeses vid nästa prästmöte, som hölls 1919. Till detta skrev han, efter omfattande arkivforskningar synodalavhandlingen "Norrländskt Fromhetsliv på 1700-talet", vilken också blev anledningen till att han kallades till teologie hedersdoktor i Uppsala 1921.

Som skald skrev Carl Hasselberg både egna dikter och utförde översättningar. Han publicerade fyra diktsamlingar. Biblioteket i Grundsunda Prästgård var imponerande, flera rum med väggarna klädda med böcker från golv till tak i bokhyllor tillverkade enligt ägarens egna ritningar. En del av dessa böcker och bokhyllor ingår nu i biblioteket i Tossene Prästgård.

Den 16 juni 1892 ingick Carl Hasselberg äktenskap med sin konfirmationslärares brorsdotter Olga Ingeborg Elvira Arbman, 1858-1940, dotter till apotekaren i Köping Gottfrid Arbman och hans hustru Ulrika Dillner.

IV. Karl Bertil Hasselberg, 1897-1965, kyrkoherde i Hällesjö 1936-1963.

I komministerbostället i Myssjö vid Storsjön i Jämtland föddes Karl Bertil Hasselberg den 25 november 1897 som det fjärde av sedermera sex syskon. Redan året därpå fick han flytta med familjen till Grundsunda i Ångermanland där hans far tillträdde kyrkoherdetjänsten. Den ljusa, varma och gudfruktiga miljön i barndomshemmet skildras fint av systern Naima Hasselberg i barnböckerna *Barnen i Prästgården* och *Ute och inne*. Skolgången började med varannandagsläsning i ortens folkskola, därefter hemma i Prästgården för informator, blivande svågern H S Nyberg, och studentexamen vid gymnasiet i Umeå 1916. De akademiska studierna bedrevs i Uppsala, där han avlade teol. fil. examen 1920, fil. kand. 1922, teol. kand. och praktisk teologisk examen 1923 och prästvigdes av biskop Ernst Lönegren i Härnösands Domkyrka den 30 maj 1923. Han blev kyrkoherde i Hällesjö 1936 och pensionerades 1963. Han avled den 30 november 1965 efter just fyllda 68 år.

Med den andliga och kulturellt stimulerande miljön, som det Hasselbergska prästhemmet i Grundsunda erbjöd, är det

Grundsunda kyrka

inte överraskande att en av sönerna, den fjärde i syskonskaran med släktnamnet Karl framför sitt tilltalsnamn Bertil, kom att gå i faderns fotspår, både i fråga om att acceptera kallelsen att bli präst, och vid sidan av sin prästgöring vara forskare och vetenskapsman. Jag har alltid velat bli präst, svarade han på en journals fråga, om han inte hellre vetat göra en vetenskaplig karriär, men tillägger: Något att ägna sig åt vid sidan av prästgöringen, det måste man också ha.

Som teolog och präst hade Bertil Hasselberg det lågkyrkliga, rosenianska arvet med sig hemifrån och växte upp i kors-tågsrörelsens och ungkyrklighetens strömfåra, som flödade friskt både i Uppsala och i Härnösands stift på den tiden. Som teologie studerande var han nog inte helt opåverkad av den liberala teologi, som vid den här tiden växte sig stark i Uppsala, men han förnekade senare att han tagit några djupare intryck av den. Hans förkunnelse var varm, evangelisk i ordets rätta bemärkelse. Hans noggrant utarbetade manuskript till predikningar och kasualtal förvaras nu i Tossene Prästgård. Den del av det stora biblioteket i Grundsunda Prästgård, som föll på hans lott, teologin, vårdades väl även i Prästgården i Hällesjö.

Om sin mor gjorde han också omfattande arkivforskningar, ofta på cykelturer under somrarna på 1930-talet. Det resulterade i bildandet av en släktförening, J O Arbmans ättlingar, 1936, och boken Släkten Arbman från Arboga, dess genealogi och historia, 1939. Det har senare visat sig att den förste Arbman, rådmannen Johan Andersson i Arboga, var född i Sexdrega, Västergötland och nuvarande Göteborgs stift, den 1 juni 1609.

Vid Bertil Hasselbergs död fanns bland mycket annat publicerat material också ett ofullbordat manuskript till Hällesjö sockens historia. Den har senare tryckts i *Bidrag till Hällesjö sockens historia*, del I, Östersund 1976. Om det hade förunnats honom att få leva längre, hade han säkert ännu haft mycket att ge åt den i norrländska släkt- och hembygdsforskningens tjänst.

År 1922 ingick Bertil Hasselberg äktenskap med Märta Eola Willander, 1901–1981. Märta Willander var det näst yngsta av elva barn till Anders Julius Willander, 1856–1935, och hans hustru Hilma född Lindholm. Julius Willander var

född, uppväxt och konfirmerad i Uddevalla, men härstammade från Skredsvik, med den gamla släktgården Hästeryr, i senare tid delad och brukad av min mors syslingar, bröderna Nils och Johannes Hermansson. Julius Willander bosatte sig år 1891 i Bollstabruk, Ytterlännes, Ångermanland, och verkade där som byggmästare. Han karakteriserades som ytterligt rättträdig med en djup och allvarlig fromhet.

Det Willanderska hemmet i Bollstabruk var inte strängt, snarare varmt schartauanskt. Daglig husandakt och söndagliga gudstjänstbesök var lika självklara som att dans och kortspel, alkohol och tobak inte förekom. Däremot odlades ett gästfritt och glatt umgängelseliv med mycket sång och musik. Barnen Willander var musikaliska och min mor började spela piano för en lärare (75 öre/tim.), när hon var sex år och har tidvis vikarierat som kantor. Det var alltså i en symbios av det Rosenianska och Schartauanska arvet, som vi sex barn växte upp i Graninge och Hällesjö prästgårdar.

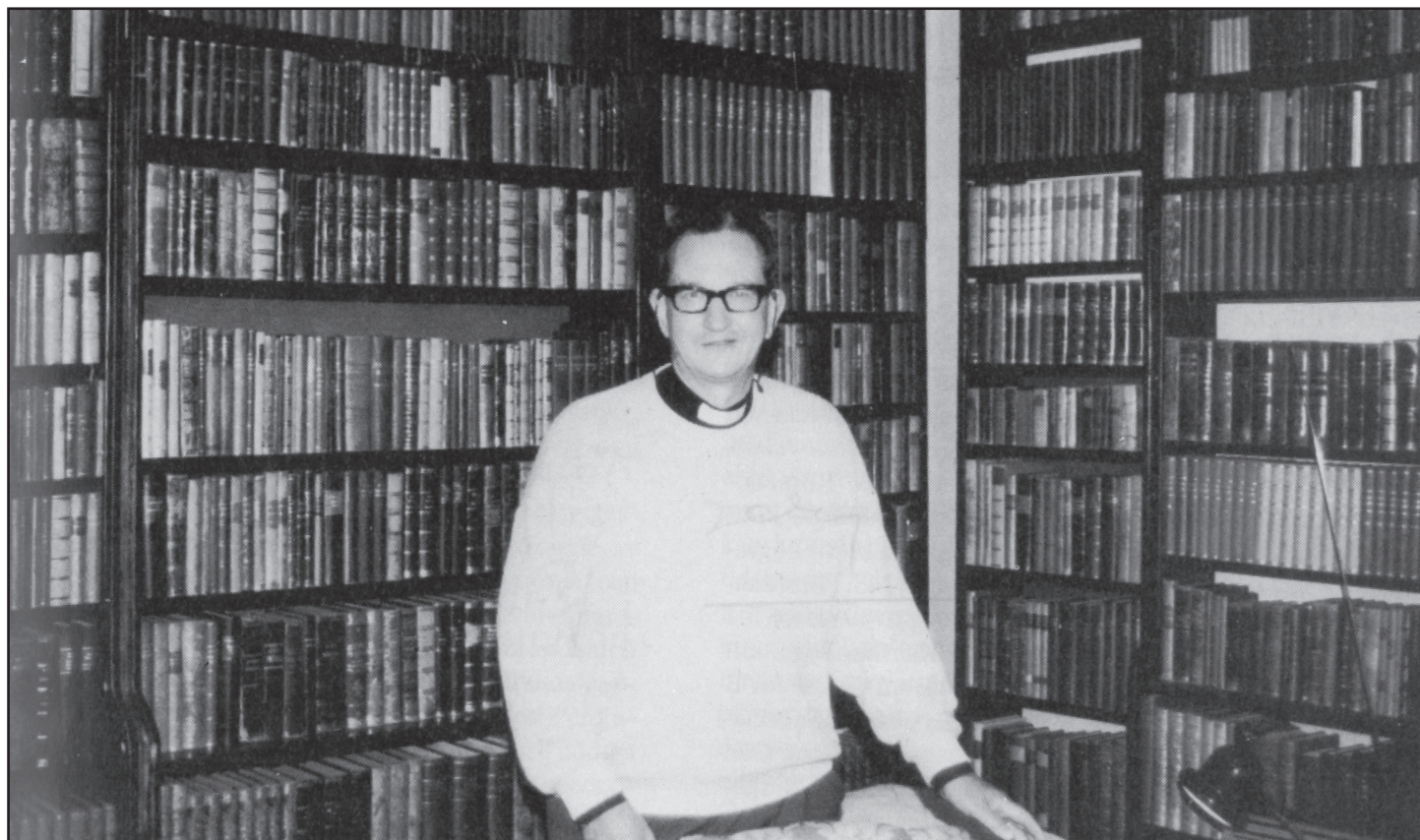
V. Carl-Olof Hasselberg, 1931–2008, kyrkoherde i Järpås 1972–1985, kyrkoherde i Tossene 1985–1994.

Carl-Olof Hasselberg kom att bli den femte prästen i prästsläkten Hasselberg. I mångt och mycket var han annorlunda i sin kyrkliga framtoning än vad som kan utläsas av hans prästerliga förfäder. Släkten och det kyrkliga arvet var viktigt för honom. Han var aktsam och mån om det som hade hört till hans fäder. Idogt och målmedvetet tog han upp manteln efter Carl Jonas Erik Hasselberg och blev en boksamlare av icke ringa mått. Biblioteket bestod av 15 000 band. När familjen flyttade till Tossene Prästgård blev utrymmena än vidare och samlingen kunde växa. Världigt förvaltade han de böcker som hörde till släktarvet. Här följer delar av den minnesteckning som utgavs i *Föregångare* 2009 och är författad av prostens Nils Hjertén. Den är varsamt bearbetad.

Carl-Olof Hasselberg var född den 2 mars 1931 i Graninge församling i Ångermanland, där fadern Bertil Hasselberg då var kyrkoherde. Han växte upp i en genuin prästgårdsmiljö och var den fjärde i ordningen av fem syskon.

Efter folkskolan i Hällesjö blev det realskolan i Bräcke, och därefter studier vid Humanistiska läroverket i Sigtuna. Han blev student på latinlinjen 1951.

Delar av fem generationer prästers boksamlingar ingick i biblioteket i Tossene Prästgård. Carl-Olof Hasselberg 1931-2008.

1955 blev Carl-Olof fil.kand. i Uppsala med ämnena nordisk- och jämförande folklivsforskning, allmän- och jämförande etnografi, nordisk- och jämförande fornkunskap och fysisk antropologi. Han var med på olika forskningsprojekt inom folklivsforskningen och deltog också i arkeologiska utgrävningar.

1959 avlade han teol.kand. examen och "praktade" under vårterminen samma år. Det var alldeles klart att Carl-Olof skulle gå till Skara stift. Där fanns ju rötterna långt tillbaka och till detta kom en annan viktig orsak i det att Carl-Olof kände ett stort förtroende och en stark gemenskap med biskop Sven Danell.

På Heliga Trefaldighets dag den 24 maj 1959 vigdes han till präst i Skara domkyrka. Året innan, den 6 december 1958, hade han och sjuksköterskan Siv Eriksson från Nässjö ingått äktenskap. De hade träffats i Uppsala, där Siv fått sin utbildning vid Samariterhemmet. I äktenskapet föddes fem barn.

Efter prästvigningen fick Carl-Olof sitt första missiv hos den legendariske kyrkoherden Johannes Sixten i Saleby. Efter Saleby följde missiven i tät följd. Åren 1960-62 fick han tjänstgöra i Falköping, Tibro, Skövde, Herrljunga. 1961 blev han kyrkoadjunkt i Sandhults pastorat.

Från Hedared gick nu färden till komministraturen på Torsö i Hassle pastorat. Här väntade många utmaningar och Carl-Olof blev nu rubrikernas man. Tidningarna skrev om prästen utan bil och TV, som under en sommarvecka höll inte mindre än fjorton gudstjänster för sommargäster och bofasta.

Ortsborna lärde sig tycka om sin präst och hans familj. Ungdomarna uppskattade honom för att han ordnade fredsmöten, fackeltåg, grillkvällar, båtresor och mopedrallyn. Han prövade nya musikformer och förde in elektronisk musik med hjälp av det kristna popbandet SMU-trion. Det fanns ännu inget församlingshem på Torsö, vilket innebar att prästgården blev centrum för det kyrkliga arbetet.

1972 tillträdde Hasselberg tjänsten som kyrkoherde i Järpås pastorat som var ett enprästupastorat. Här kunde han genom-

föra mycket av det som han ansåg vara viktigt i församlingsarbetet. Ungdomsarbetet utvecklades i stor skala och konfirmandarbetet samordnades med simskolan vid badsjön i Järpås. Tävlingarna vanns ofta av den simmande prästen.

Efter tretton år i Järpås tillträdde Carl-Olof 1985 kyrkoherdetjänsten i Tossene pastorat i Bohuslän och stannade här till pensioneringen 1994 varefter de flyttade till Vänersborg.

Carl-Olof Hasselberg var också mycket intresserad av personhistoria och släktforskning. I Tossene väntade stora utmaningar. När prästgården brann 1898 förstördes alla kyrkböckerna. Sotenäs personhistoriska förening, som bildades 1990, tog som sin uppgift att försöka rekonstruera materialet som gått till spillo. Arbetet blev mycket framgångsrikt och en stor del av det försvunna kyrkoarkivet är nu återskapat.

Han arbetade mycket med sina predikningar och skrev ut dem för hand såsom många generationer av präster gjort före honom. Han skrev alltid sina predikningar ord för ord.

Carl-Olof var pacifist och världsmedborgare och hans främsta förebilder var Albert Luthuli och Martin Luther King. Han gjorde följaktligen vapenfri tjänst.

I makan Siv hade Carl-Olof alltid ett gott stöd. Hon fanns med i många uppgifter i församlingsarbetet och hemmet var varmt och alltid öppet. Siv vidareutbildade sig sedan, först till distriktssköterska och sedan till diakon. Makarna Hasselbergs guldbryllup skulle ha infallit den 6 december 2008. Carl-Olof var väl medveten om att han knappast skulle leva så länge. I stället firades guldbryllupet med en familjehögtid den 19 juli. Han avled lugnt och stilla den 6 augusti 2008.

Begravningsgudstjänsten med mässa hölls den 2 september i Järpås kyrka. Bland psalmerna som sjöngs fanns 570: "Fördolde Gud", skriven av Carl-Olofs farfar. Under klockringning bars kistan med kors och ljus för gravsättning på kyrkogården.

Carl-Olof Hasselberg 1993/red. av Johnny Hagberg 2022

Avsändare:
Skara Stiftshistoriska Sällskap
c/o Ulla Falk, Hattmakaregatan 10, 532 33 Skara

NYA MEDLEMMAR

Inga Larsson, Lidköping
Hedvig Olausson, Vänersborg
Birgitta Lindahl, Lidköping
Margareta Jonsson, Ljungkile
Britta Bartsch, Göteborg
Jarl Jergmar, Strängnäs
Soile Nevankari, Borås.
Gunilla Andersson, Borås.
Carl Eric Ericsson, Skövde
Stig Fagerman, Lidköping
Zack Lindahl, Jönköping

Medlemsinformation

Årsavgiften är 100 kr.
För ständigt medlemskap 750 kr.

Bankgiro 5812-8166.
Swish-nummer 123 303 59 46
BIC= SWEDSESS
IBAN-nummer SE45 8000 0828 9102 4883 5274

Organisationsnummer 868401-1045

Alla ändringar vad gäller adress, titlar m.m skall meddelas registeransvarig Ulla Falk, Hattmakaregatan 10, 532 33 Skara
munkgarden@telia.com

Hitta din nästa bok i webbshopen

skarastiftshistoriska.nu/webbshop

En annan uppfattning
Hyllningsskrift till
Per-Axel Wiktorsson på
85-årsdagen 2022. För-
ord av Dick Harrison.
OBS! Begränsad upplaga.

NYUTKOMMEN
Pris 200,-

Guds sånglärka
Fakta och fria tankar
kring den västgötske
sångarprästen Paul
Nilsson.
Ingemar Magnusson.
2021.

NYUTKOMMEN
Pris 175,-

Haquin Spegel
Skara stift har under
sin långa historia haft
många rikt begåvade bi-
skopar. Haquin Spegel
(1645-1714) är en av
dessa.

REA 100,-
Ord pris 200,-.

Hemsida: www.skarastiftshistoriska.nu

Stiftshistoriska sällskapets böcker kan beställas
hos Johnny Hagberg, Tullportagatan 6 B
532 30 Skara

Tel: 070-550 00 98
E-post: jonnyhagberg52@gmail.com

Styrelse

Ordf. Johnny Hagberg, Skara
Vice ordf. Lena Maria Olsson Floberg, Fristad
Skr. Robin Gullbrandsson, Trevatna
Kassaförvaltare Gunnar Wilsson, Skara
Markus Hagberg, Skara
Helena Långström Schön, Skara
Karin Nelson, Lovene
Fredrik Häggglund, Borås
Åke Larsson, Söne

Redaktör för medlemsbladet:
Johnny Hagberg.

ISSN: 1103-3959
Tryck: Solveigs Tryckeri, Skara

Sommar- erbjudande

Medeltida taklag i Skara stifts kyrkor.
2015. Ord 100,-
Medeltidens glömda rum
2020. Ord 200,-.
Ovan valven – Medeltida kyrkvindar i
Göteborgs stift. Ord 200,-.
Robin Gullbrandsson m fl.

Ord pris 500,-.

Priserna gäller fram till 1 september eller så länge lagret räcker.
Stiftshistoriska sällskapets böcker kan också beställas direkt genom ordf Johnny Hagberg, se nedan.